

PLATFORM

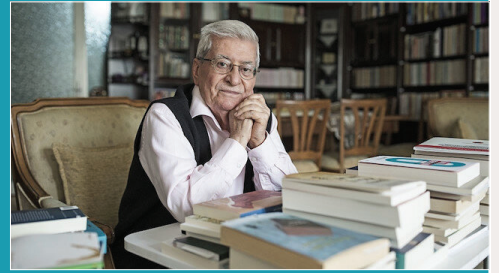
MÜSLÜMAN DÜNYANIN GÜNDEMİ

“İyiliğin coğrafi sınırlar gibi birbirinden ayrıışmadığı bir İslam dünyası gördük”

İHH Vakfı Mütevelli Heyeti
Başkan Vekili Hüseyin Oruç
ile Müslüman Toplulukların
Deprem Dayanışması
Hakkında Söyleşi

Çağdaş Dönemde
Müslümanca Düşünmek:
Rasim Özdenören

DOSYA: **DÜNYADA İSLAMİ EĞİTİM**

İLKE Vakfı Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM), Türkiye’den başlayarak Müslüman toplumların gündemini oluşturan meseleleri analitik şekilde incelemeyi ve bu sorunlara toplumun birikimi ve İLKE tecrübesiyle somut çözüm önerileri getirmeyi hedefliyor.

Merkezden çevreye yayılan bir yöntemle ürettiği araştırma ve yayınlarla; Türkiye ve Müslüman toplumların önde gelen işsizlik, gelir eşitsizliği, beyin göçü, sığınmacı, kentleşme, insan hakları ihlalleri, aile içi şiddet, emeklilik sistemi ve konut gibi sorunlarını ele alıp nicel veriler ışığında çözüm önerileri sunmayı hedefliyor. TODAM; bilhassa 2000 sonrası Türkiye’de ve Müslüman toplumlarda hukuk, eğitim, ekonomi ve sosyal hizmet alanlarında yürütülen çalışmaların istatistikî verilerini ve katkılarını araştırmacıların, politika yapımcıların ve sivil toplumun istifadesine sunuyor.

PLATFORM

Platform Dergisi, Müslüman toplumların fikrî, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gündemlerine dair güncel ve özgün perspektifler sunmak amacıyla İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı TODAM bünyesinde yayımlanmaktadır.

Müslüman Toplumlarda Düşünce ve Hareketler Projesi’nin bir çıktısı olan Platform, Müslüman toplumlarda aktif ve etkili olan düşünce kuruluşlarını, araştırma merkezlerini ve enstitüleri, üniversiteleri, siyasi, dinî ve toplumsal hareketleri odağına alarak Müslüman dünyanın gündeminin takip ve tahlil edildiği bir platform olmayı hedefliyor. Müslüman dünyanın küresel meselelere sunduğu katkıları ve süregelen fikrî birikimi Platform üzerinden güncel olarak Türkiye’ye ve dünyaya sunuluyor. İnternet sitesiyle ve güncel kurumlar, hareketler, faaliyetler ve şahsiyetleri içeren veritabanıyla Müslüman dünyanın nabzını tutuyor.

Proje Yürütücüsü

Lütfi Sunar

Direktör

Elyesa Koytak

Editörler

Büşra İnce, Selvanur Demircan

Danışma Kurulu

Ahsan Shafiq, M. Hüseyin Mercan

Son Okuma

Mehtap Nur Öksüz

Tasarım

Seyfullah Bayram

© Tüm hakları saklıdır. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı’nın yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Yazıda belirtilen görüşler yazara aittir ve İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı’nı bağlayıcılığı yoktur.

IYN: 172 | E-ISSN: 2980-1249

Editörün Takdimi

2021 yılının Ocak ayından bugüne 24. sayısına ulaşan Müslüman Dünyadan Fikrî Birikimler Bülteni ile Müslüman toplumların güncel olarak iştigal ettikleri meseleleri alanında uzman isimler tarafından kapsamlı, derinlikli, mukayeseli ve bütüncül analizlerle ele aldık ve Müslüman dünyanın gündemine dair kapsayıcı bir perspektif sunduk. Müslüman Dünyadan Fikrî Birikimler Bülteni yayın hayatına *Platform dergisi* olarak yeni bir yüz ve isimle devam ediyor. *Platform* Müslüman toplumların sahih gündemini ve somut meselelerini veriye dayalı bir biçimde ortaya koyuyor.

6 Şubat günü ülkemizde yaşanan elim deprem, bütün ümmeti derinden yaraladı. Deprem'in ilk gününden itibaren Müslüman toplumların müşterek tek bir gündemi vardı: Türkiye. Arakan'dan Azerbaycan'a; Amerika'dan Nijerya'ya kadar dünyanın dört bir yanında bulunan Müslümanlar Türkiye için elinden ne geliyorsa yaptı. Dünyanın en büyük insanî yardım kuruluşlarından biri olan İHH deprem bölgesinde de hizmet eden önemli STK'lardan biriydi. Bu sayımızda İHH Vakfı Mütevelli Heyeti Başkan Vekili Hüseyin Oruç ile sahadaki gözlemlerinden ve tecrübelerinden hareketle Müslüman toplumların deprem dayanışması hakkında konuştuk. Ayrıca Müslüman toplumlardan şu ana kadar gelen deprem yardımlarını gösteren bir infografik hazırladık.

Platform'da bu ay öne çıkan konulardan bir diğeri ise İslami eğitim oldu. Orta Asya, Kafkasya, Avrupa ve Amerika'da İslami eğitimin serencamı ve mevcut durumu uzman ve tecrübeli isimler tarafından değerlendiriliyor.

Platform'un bu sayısında yer alan bir diğ. yazı Kudüs çalışmaları uzmanı, Dr. Abdallah Marouf Omar'ın kaleme aldığı "Ötekiyle Yaşamak: Kudüs'te Kültürel Kimlik Krizi" oldu. Dergi'nin portre bölümünde ise geçen yıl dar-ı bekaya irtihal eden Türk yazar Rasim Özdenören'in düşünce dünyası ele alınıyor.

Platform Dergisi'nin okurlarına faydalı olmasını temenni ederiz.

Büşra İnce & Selvanur Demircan

6

**İHH Vakfı
Mütevelli
Heyeti Başkan
Vekili Hüseyin
Oruç ile Söyleşi**

DOSYA: DÜNYADA İSLAMİ EĞİTİM

Orta Asya Ülkelerinde İslami Eğitim

Ermamat Ergeshov

10

Avrupa ve Amerika'da İslami Eğitim

Sümeysra Uzun

16

Kafkasya'da Müslümanlar ve İslami Eğitim:

DİB Kuzey Kafkasya Koordinatörü Selim
Akburak ile Söyleşi

22

Değer Temelli Liderlik: İslami Bir Perspektif

27

29

Ötekiyle Yaşamak: Kudüs'te Kültürel Kimlik Krizi

Abdallah Marouf Omar

32

Çağdaş Dönemde Müslümanca Düşünmek: Rasim Özdenören

Furkan Emiroğlu

MÜSLÜMAN DÜNYANIN KALBI TÜRKİYE'DE ATTI

44

Müslüman Ülke

720

milyon dolar
nakdî destek
(Müslüman ülkelerden
gelen toplam tahmini
değer)

1700

Arama kurtarma/
Sağlık / Askeri
Personel
(Müslüman ülkelerden gelen
toplam tahmini değer)

ORTA DOĞU VE AFRİKA

Irak

- 26 uçakla 136,5 ton yardım
- 30 bin ton akaryakıt desteği
- 125 tır insanî yardım
- Arama kurtarma ekibi

Sudan

- 10 ton ilaç desteği
- 90 ton insanî yardım
- 2 bin çadır
- Arama kurtarma ekibi ve 120 kişilik sağlık personeli
- Arama kurtarma ekibi

Yemen

- Aktivist Tevekkül Karman 53 bin dolar bağışta bulundu
- Tevekkül Karman Foundation 50 ev yaptıracak
- Yardım kampanyasıyla 900 bin dolarlık yardım malzemesi

Filistin

- 1 milyon dolar yardım camilerde toplandı
- 15 ton aynî yardım
- Arama kurtarma ekibi

Tunus

- 20 ton yardım
- Tunus Başbakanlığı ve Tunus Kızılayı ülke genelinde yardım kampanyası başlattı
- Arama kurtarma ekibi

Mısır

- 144 ton yardım
- 2 askeri uçak ve 1 askeri gemi ile yardım

Cezayir

- 30 milyon dolarlık yardım
- 95 ton insani yardım
- Arama kurtarma ekibi

Ürdün

- 10 ambulans, 21 kamyon
- 1 sahra hastanesi
- 10 bin çadır

Lübnan

- 1,5 ton insani yardım
- 3 arama kurtarma ekibi

Moritanya

- Yardım kampanyaları
- 1 yardım uçağı

Somali

- Yarım kampanyasıyla 4 milyon dolar
- Milletvekilleri bir aylık maaşlarının %20'sini bağışladı

Uganda

- Ugandalı Müslüman öğrenciler 10 bin dolar yardım topladı

KÖRFEZ ÜLKELERİ

Katar

- Devlet ve sivil toplum düzeyinde 71,6 milyon dolar
- 10 bin konteyner, 30 kargo uçağı yardım
- Arama kurtarma ekibi

Birleşik Arap Emirlikleri

- Bağış Köprüleri ve İyilik Köprüleri yardım kampanyalarıyla Türkiye ve Suriye'ye 640 ton tıbbî malzeme yardımı
- Devlet ve sivil toplum düzeyinde 67,6 milyon dolar
- 1 sahra hastanesi, 1 mobil hastane
- Arama kurtarma ekibi

Suudi Arabistan

- 115,5 milyon dolar nakdî yardım
- 12 yardım uçağı
- 3 bin konteyner
- Arama kurtarma ekibi

Umman

- Yardım kampansı ile 650 bin dolar

Kuveyt

- Devlet ve sivil toplum düzeyinde 100 milyon dolar yardım
- 9 askeri kargo uçağı yardım
- Arama kurtarma ekibi

Bahreyn

- TV kampanyası ile 3,7 milyon dolar bağış
- 55,7 ton yardım malzemesi
- Arama kurtarma ekibi

“Türkiye'nin imdadına ilk koşan ülkeler Azerbaycan'dan Arakan'a; Bosna'dan Bangladeş'e Müslüman ülkeler oldu. Her Müslümanın gücü yettiği kadar gönderdiği yardımlar Türkiye'nin yaralarını sarmaya devam ediyor.”

ORTA ASYA VE GÜNEY ASYA

Kırgızistan

- 1 milyon 23 bin TL bağış
- Müftülük 3,5 milyon TL
- Dünya Ahıska Türkleri Birliği 1 milyon dolar
- Çadır evleri
- Arama kurtarma ekibi

Özbekistan

- 170 ton insani yardım
- Sahra hastanesi
- Arama kurtarma ekibi

Türkmenistan

- 4 bin battaniye
- 3 yardım uçağı
- Sağlık ekibi
- Arama kurtarma ekibi

Kazakistan

- 55 ton insani yardım
- 10 milyon dolar bağış
- Çadır evleri
- Arama kurtarma ekibi

Malezya

- 40 ton insani yardım
- Sahra hastanesi
- 81 kişilik askerî sağlık ekibi
- Arama kurtarma ekibi

Endonezya

- 3 insani yardım uçağı
- 1 ton tıbbî yardım
- Arama kurtarma ekibi

Pakistan

- 100 milyon TL insani yardım
- Bakanlar, milletvekilleri ve memurlar bir aylık maaşlarını bağışladı
- Arama kurtarma ekibi

Bangladeş

- 12 bin çadır
- 100 tonluk tıbbî ve insani yardım
- Arama kurtarma ekibi

Arakan

- 700 battaniye, 200 mont
- Nakdi yardım

Doğu Türkistan

- İstanbul merkezli Uluslararası Doğu Türkistan STK'lar Birliği ekmek, gıda, kıyafet yardımıyla birlikte 400 bin TL nakdi destek sağladı

BALKANLAR VE KAFKASYA

Bosna Hersek

- 50 tırlık insani yardım
- 25 bin avro nakdi destek
- Arama kurtarma ekibi

Kosova

- Prizren müftülüğü yardım kampanyası ile 2 bin 144 dolar bağış

Kuzey Makedonya

- İnsani yardım kampanyası ile battaniye, kıyafet, gıda yardımı

Sırbistan

- Sırbistan Müslümanlarından 7 kamyonluk yardım konvoyu

Bulgaristan

- Bulgaristan Müslümanlarında 4 tırlık insani yardım

Dağıstan, Çeçenistan, İnguşetya

- 1,5 milyon dolar nakdi yardım
- İnsani yardım tırları
- Arama Kurtarma ekibi

Azerbaycan

- 441 ton tıbbî malzeme
- 734 ton gıda
- 276 milyon 385 bin TL nakdi yardım
- Arama kurtarma ekibi

ABD

- ABD'deki Müslüman öğrencilerin çatı kuruluşu US Council of Muslim Organization 100 milyon dolarlık nakdi ve aynı yardım topladı
- Amerikalı Müslüman insani yardım kuruluşları arama kurtarma ekiplerini ve yardım malzemelerini gönderdi
- ABD'de yaşayan Pakistanlı doktorlar 365 bin dolardan fazla bağışta bulundu

“İyiliğin coğrafi sınırlar gibi birbirinden ayrıışmadığı bir İslam dünyası gördük”

İHH Vakfı Mütevelli Heyeti Başkan Vekili Hüseyin Oruç ile Müslüman Toplumların Deprem Dayanışması Hakkında Söyleşi

Dünyanın en yoksul bölgeleri olan Arakan kamplarında, Moro’da, Etiyopya’da, Somali’de, Nijer’de kampanyalar yapıldı ve insanlar orada yardım toplayarak buraya para gönderdi.

Türkiye’ye deprem için gelen uluslararası yardımlardan sadece Körfez ülkelerinin sağladığı yardımın birçok AB ve Avrupa ülkesinin sağladığı yardımın toplamından daha büyük olduğunu biliyoruz. Bunun yanı sıra Arakan, Patani, Moritanya, Somali, Yemen gibi ekonomik sıkıntılar yaşayan Müslüman ülkeler de hem devlet hem halk düzeyinde Türkiye’nin imdadına ilk koşan ülkeler arasında yer aldı. Ekonomik açıdan çok farklı düzeylerde de olsa Müslüman dünyanın her kesiminin sağladığı bu destek sadece basit bir insani yardım okumasıyla mı değerlendirilmeli? Bu durumu “ümme” kavramıyla nasıl ilişkilendirebiliriz?

Burada sonuçta bir kriz veyahut herhangi bir afet olduğunda, haberdar olan her bir Müslüman “ne yapabilirim” sorusunu kendisine soruyor. Bu alanda da özellikle insani yardım alanında bir reaksiyon geliyor. Aslında bir bakıma “zekât müessesinin” de bir yansıması olarak biz bunu kabul edebiliriz. Zekât müessesinin aktif işletilmesiyle çok muazzam bir fon alanı oluşturulup krizlere müdahale edilebilir. Bunun iyi planlanmasının, pek çok krize merhem olacağını öngörebiliriz. Sonuçta bugün, durumu yerinde olan her bir Müslümanın imkânlarını bir yaranın kapanması noktasında kullanılmasını önceleyecektir.

Geçmiş dönemlerde toplumumuzda yer tutan bir “ahilik teşkilatı” örneği vardır. Bugün bu tarz teşkilatların yerini sivil toplum kuruluşları alıyor. Toplumsal ilişkilerin seyrinin değişmesi, bugün var olan problemlerin bu kuruluşlar üzerinden çözülmesinin önünü açıyor.

“

Birçok alanda İslam iş birlikleri varken neden arama kurtarma ve afet yönetimi ile alakalı uluslararası bir teşkilat kurmayalım? Buna benzer bir yapılanmanın çok hızlı bir şekilde kurulması gerekmektedir.

”

Acılarımız coğrafi sınırları tanımıyor

Dünyanın en yoksul bölgeleri olan Arakan kamp- larında, Moro'da, Etiyopya'da, Somali'de, Nijer'de kampanyalar yapıldı ve insanlar orada yardım top- layarak buraya para gönderdi. Özellikle Moro'da yeni kurulan özerk bölgenin hükümeti bir milyon dolar yardımda bulundu. Türkiye'den mezun olan gençlerin organizatörlüğünde düzenlenen kampanyada halk para topladı ve bu yardımlar Türkiye gönderildi. Ya- kında inşallah onlar da deprem bölgesine ziyarette bulunacaklar. Patani'deki mülteci kamplarında para toplanılarak Türkiye'ye gönderildi. Bizim için yardımın büyüklüğü küçüklüğünden ziyade bu çaba ve des- tek oldukça önemli. Ümmet olmanın bir gerekliliği olarak yardıma ihtiyaç duyanın yardımına koşmanın ne demek olduğunu bir kez daha idrak ettik. İnsani yardımın ne denli katlanarak arttığını ve toprağa atılan bir tohum olduğunu tecrübe ettik yeniden.

Coğrafyalarımız farklı olsa da acılarımız aynı oluyor. Ümmet olmanın gerekliliği de bu acıları hissederek harekete geçebilmekten geçiyor. Bu alanların güç- lendirilmesi, sadece bugün yaşanan krizlerin hafifle- tilmesi değil; yarın yaşanması muhtemel sorunlarda da önleyici rolde olacaktır.

Müslüman toplumlardan deprem bölgesine arama kurtarma ekipleri, nakdî destek, çadır, konteyner evler ve bunun gibi pek çok yardım geldi. Uluslara- rası Müslüman sivil toplum kuruluşlarının bölgeye yönelik eyleme geçişleri nitelikli bir koordinasyonla sağlandı mı? Sizce uluslararası Müslüman sivil top- lum kuruluşlarının koordinasyon hızları ve durumları yeterli miydi?

Yaşadığımız krizin çok büyük olmasından dolayı koor- dinasyon hızı belki daha iyi olabilirdi. Ancak krizin bu denli tahripkâr olacağını kimse tahmin edememişti. Müslüman sivil toplum kuruluşlarının kriz anlarında

Azerbaycanlı Server Beşirli kendi imkânlarıyla Türkiye'ye yardım götürüyor.

koordinasyonunun çok daha hızlı ve güçlü olması gerekir. Depremi bize gösterdiklerinden biri de bu oldu.

Uluslararası yardım çağrısına bir ülke çıktığı anda, özellikle ilk 72 saatin ne kadar önemli olduğunu bil-meyen kalmadı. Alarmin verildiği ilk andan itibaren dünyanın öbür ucundaki bir STK’nın dahi bu krize anında cevap verebilmesini sağlayacak bir hazırlığı-mızın, koordinasyonumuzun olması gerekir.

Birçok alanda İslam iş birlikleri varken neden arama kurtarma ve afet yönetimi ile alakalı uluslararası bir teşkilat kurmayalım? Buna benzer bir yapılanmanın çok hızlı bir şekilde kurulması gerekmektedir. Yakın dönemde bu konuda atılan bir adım örneğini vermek istiyorum. TİKA iş birliği ile Lübnan’da arama kurtarma eğitimleri vermiştik. Eğitim verilen Lübnanlı ekipler, deprem olur olmaz ülkemize geldiler ve enkazda çalışma yaptılar. Yapılan çalışmalarda onlarca insanı kurtardılar. Buna benzer girişimlerin sıklaştırılması gerekmektedir. Bunun yanında İHH’nın kuruluş yeri Bosna’dır. Depreme ilk gelen, İstanbul’a ilk gelen ekipler de Bosnalı ekipler oldu. Bu ekipler onlarca kişinin kurtarılmasında rol oynadı.

Arama kurtarma gerçekten hayata dokunan bir alan. Hızlı müdahale ile koordine olunduğunda, bugün erişilen neticelerin çok daha fazlasına ulaşmamız mümkün olacaktır. Neden daha fazla olmasın? Ol-mayacak bir şey değil.

Müslüman ülkelerden gelen yardımın önemli bir kısmı hükümet dışı sivil toplum kuruluşlarından geldi. Uluslararası Müslüman Alimler Birliği, Yemen Tevekkül Vakfı ve daha pek çoğu buna örnek verilebilir. Siz dünya çapında insani yardımlar sağlayan bir vakfın yönetim kurulu üyesi olarak bu deprem sebebiyle ortaya çıkan dayanışmanın Müslüman toplumlardaki sivil toplum ruhunu nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?

Burada Türkiye’nin geçmiş yıllarda ortaya koymuş olduğu kadirşinaslığının büyük bir yansımasını gördük. Türkiye’nin bu denli büyük bir insani krizle karşı karşıya kaldığını duyan gerek gelişmiş ülkeler olsun gerek kriz yaşayan ülkeler olsun; su taşıyan karınca misali büyük bir gayretle destek olmaya çalıştılar. Çalışma yaptığımız ülkelerde de bunu yakından gördük. Örnek verecek olursak Çad’daki halk afeti duyar duymaz sivil toplum düzeyinde yardım kampanyaları yaparak desteklerini bizlere ulaştırdı. Bu desteğin büyüklüğü, küçüklüğünden ziyade kendisi muhtevası itibarıyla oldukça değerli bir çalışma ve çabaydı. Bir nevi ekilen iyilik tohumlarının karşılığının görüldüğü; iyilik sınırlarının coğrafi sınırlar gibi birbirinden ayrılmadığını müşahade ettiğimiz bir İslam dünyası portresi gördük.

Türkiye gerçekten herkes için bir umut. Bu topraklardaki bir afet, psikolojik olarak da Müslüman toplumlarda tahribata yol açtı. Bu umudun yıpranmaması, Türkiye’nin güçlü durması da oldukça önemli. Şu anda zor günler yaşıyoruz. Ancak bu zor günlerle beraber,

“

Deprem zamanında Suriye’de üretilen ekmeklerin Türkiye’ye ulaştırılarak depremzedelere dağıtılması da bu süreçte iyilik hareketi misyonunun yarınlarına dair önemli örneklikler sundu. Bugün, vicdanların sesinin tüm sesleri bastırması gereken bir dönem.

”

umut olduğumuz insanları da umuttan mahrum etmememiz gerekir. İnşallah hızlı bir toparlanma ile yaraları hep beraber saracağız.

Depremın vurduğu bir diğer bölge Kuzey Suriye’ye, Türkiye’ye olduğu kadar yardım ulaşmadı. Hâlihazırda savaşın yıktığı bir coğrafyada deprem sonrası da yardımlarına yetersiz olması Suriye’nin kaderine terk edilmesi anlamına mı gelmektedir? Suriye’ye yapılan yardımları siz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Suriye’nin kuzey tarafı da doğal olarak bundan önce yaşananların acısını çekiyor. Oraya yardım ulaştırma konusunda birden fazla insani yardım koridoru olması gerekirken tek kapının açık kalması, yardımı azaltıyor ve sıkıştırıyor.

Suriye yıllardır yıkımın gölgesinde

Sizin çok kısa zamanda ulaşabileceğiniz bir yerde önünüz kesildiği zaman, yardımın doğru şekilde ulaşması da zorlaşıyor. Mahallenizden araçla geçerken dahi kısa sürede geçeceğiniz yerde yol uzadığında canınızın nasıl sıkılıyorsa, düşünün ki krize müdahale edeceksiniz ancak yolunuz çok daha uzuyor. Burada aynı zamanda yıllardır yıkımın gölgesinde olan bir yerden bahsediyoruz. Suriye, alt yapısının iyileştirilmesi gereken, hâlihazırda krizler içerisinde olan bir yerken üstüne depremin de yaşanması buranın mevcut durumunu daha da kötüleştirdi. Yurt dışından yardım alınması ve ulaştırılması konusundaki problemler de göz önünde bulundurulduğunda, maalesef buradaki krizle mücadelede yeteriz kalındı. Birçok yardım kuruluşu kendi ülkesinde canı yanmışken diğer bir yerdeki krize de ilaç olmaya çalıştı. Müslüman, bir bedenın uzuvları gibidir. “Mü’minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acıtmakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler” hadis-i şerifinin anlamının çok daha yakından anlaşıldığı bir dönemdeyiz. İHH olarak, buradaki yardıma ilk günden itibaren hem kendi imkanlarımızla hem de yurt

dışından yardımların ulaştırılması konusundaki iyilik koridoru oluşturmaya çalıştık. O bölgenin görmezden gelinmesi vicdani olarak da kabul edilebilir bir durum olmayacaktır. Aynı zamanda deprem zamanında Suriye’de üretilen ekmeklerin Türkiye’ye ulaştırılarak depremzedelere dağıtılması da bu süreçte iyilik hareketi misyonunun yarınlarına dair önemli örneklikler sundu. Bugün, vicdanların sesinin tüm sesleri bastırması gereken bir dönem.

İHH, Lübnan ve Bosna Hersek gibi ülkelerde de arama-kurtarma eğitimi vermektedir. Deprem sonrasında bu ekipler Türkiye’deki arama kurtarma faaliyetlerine ciddi bir katkı sağladı. Bu noktada arama kurtarma faaliyetlerinde hazır olan İHHyurt dışı ekipleriyle de etkili bir süreç yönetti. Deprem sonrası süreçte İHH yurtdışı iş birliklerini nasıl geliştirmeyi düşünüyor? Bu deprem İHH’ya neler öğretti?

İHH olarak Bosna ve Lübnan’da verdiğimiz arama kurtarma eğitimlerinin neticesini bu depremde gördük. Deprem olur olmaz yurt dışından gelen bu ekipler, onlarca canın kurtarıldığı çalışmalara katıldılar. Şimdi onlar da döndükten sonra kendi ülkelerinde eğitimler verecekler.

İHH olarak “Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları, kurtarmış gibi olur.” hükmüne bu çalışmalara başlamıştık. Şimdi bu düstur ile arama kurtarmaya yönelik hem yurt içinde hem de yurt dışında eğitimleri ve koordinasyonu artırmayı planlıyoruz. Bu konuda oldukça fazla talep var. Tecrübenin paylaşılmasını ve değerlendirilmesini, insanın merkez olduğu böyle bir alanda oldukça kıymetli buluyoruz.

Binlerce yıl bu topraklarda yaşamamıza, sayısız deprem ve yıkımla karşılaşmamıza rağmen, unutmaya başlanılan bazı gerçekler deprem vesilesi ile yeniden hatırlandı. Farkındalık ve harekete geçmeye dair bugün atılacak doğru adımlar, yarın çok daha büyük kazanımlar ile bizlere dönecektir.

Orta Asya Ülkelerinde İslami Eğitim

Ermamat Ergeshov

Dr., Kırgızistan İslam Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Fakültesi Dekan Vekili

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg01>

Orta Asya, Avrasya kıtasının doğuda Asya, batıda Avrupa ile komşu olan önemli bir bölgesidir. Yeraltı mineralleri bakımından zengin olan bölge, tarihsel olarak çeşitli güçlerin çıkarlarının örtüştüğü ve iç içe geçtiği önemli bir jeopolitik ve stratejik konuma sahiptir. Bu çalışmada Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da eğitim ve öğretim alanındaki güncel durumları, özellikle laiklik sistem içerisinde devlet okullarında İslam dini ile ilgili genel durum bahsedilecektir. Medrese ve cami gibi dinî kurumlarda devam ettirilmekte olan dinî eğitim bu zamana kadar çok kez araştırılmıştır. Örneğin Muhammet Savaş Kafkasyalı'nın editörlüğünde hazırlanan *Orta Asya'da İslam-Temsilden Fobiye* adlı 3 ciltlik kitapta bu konuda derli toplu bir şekilde incelenmiştir.¹ Dolayısıyla tekrara düşmemek için hem araştırma alanı olarak yeni ve güncel sorunlar içermesi bakımında devlet okullarında ya da genel eğitimde İslami eğitimin durumu hakkında bilgi vermek çalışmamızın asıl amacıdır.

Orta Asya'da din eğitimine genel bir yaklaşım vardır, ancak bu yaklaşım her ülkede daha spesifik politikalara dayanmaktadır. Genel olarak, Orta Asya hükümetleri, Afganistan gibi diğer bazı Müslüman devletlerin deneyiminin gösterdiği gibi, İslam'ın kontrolsüz gelişiminden korktukları için İslam eğitimi konusunda temkinlidir. Dolayısıyla din eğitimine güvenlik söylemi üzerinden yaklaşım sergilemektedirler. Bölgedeki yetkililere göre, bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler bir dizi dinî sorunlarla karşı karşıya kalmıştır ve her türlü ahlaki veya siyasi boşluğu kapatmaya çalışan kökten dinci gruplara karşı koymak için din eğitimi devletin kontrolünde düzenlenmelidir. Fakat ülkelerdeki laik sistem dinî eğitimi tam olarak kontrol edememektedir. Çünkü her üç ülkenin de ilk bağımsızlık döneminde kabul edilen "din özgürlüğü ve dinî kuruluşlar" hakkındaki anayasanın 3. maddesi gereği din özgürlüğü hakkı verilmiştir.² Kazakistan Anayasası (1992) 5. maddede, Kırgızistan Anayasası (1991) 6. maddede, Özbekistan Anayasası da (1991) 7. maddede din ve eğitim-öğretim konularına yer vermiş ve her bir ülkenin ilk bağımsızlığı sırasında laiklik ilkesi tam olarak korunmaya çalışılmıştır.

1 Orta Asya'da İslam: Temsilden Fobiye, ed. Muhammet Savaş Kafkasyalı, Ankara; Türkistan: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, 2012.

2 Kazakistan Cumhuriyeti Din Özgürlüğü ve Dinî Dernekler Kanunu, 1992; Kırgızistan Cumhuriyeti Din Özgürlüğü ve Dinî Kuruluşlar Hakkında, 1997

Din ve devlet ayrımı yapılan bu dönemlerde çoğu Orta Asya ülkesinde, İslam'ın teolojik boyutuyla öğretimi, devlet onaylı orta düzey dinî okullar, medreseler ve bazı yüksek öğretim kurumlarıyla sınırlı ve kontrol altında görülse de bugün gelinen nokta farklı bir tablo önümüze sermektedir. "Orta Asya ülkelerinin hükümetleri, ülkenin tüm coğrafi alanını kapsamak için yeterli gördükleri sınırlı, kontrollü bir dinî okullar ağına sahiptir. Bu kurumlar, yerleşik dinî kökten dinci yayılması ve dinî gücün siyasi gücün kontrolü altında yeniden toplanması için tasarlanmıştır. Kur'an okullarının hükümet politikasına boyun eğmekten başka çaresi yok. Roller, gücü ve söylemini sürdürmekle görevli seçkinleri eğitmekle sınırlıdır." (Baysalov, 2020) bu ifadeler devletlerin genelde din eğitimi özelde ise İslami eğitime gönüllü olduklarını açıklamaya çalışmaktadır. Her devletin dinî kurumlar başta olmak üzere tüm dinî eğitim-öğretim faaliyetleri yürüten kurumları kontrol etmeye gayret ettiği doğrudur. Ancak onların eksik bıraktığı kısım dinî eğitimi şahsi okullar nezdinde bırakmalarıdır.

Genel olarak Kırgızistan ve Kazakistan din eğitimine daha açık tavır sergilemektedir. Daha önceden din eğitimi kısıtlayan Özbekistan yönetimi daha yumuşak politikalar izlemeye başlamıştır.

Çeşitli araştırmalar, Orta Asya'da dindarlıkta belirgin bir artış olduğunu göstermektedir ki bu aynı zamanda

din eğitimine olan ilginin de arttığını göstermektedir. Tüm inananların uyması gereken namaz ve İslam'ın diğer dört şartı dışında, din eğitimi bir görev ve ibadet şekli olarak kabul edilir. Birçoğu için, dinî bilgi, özel (aile) veya devlet (okul) ortamında çok erken yaşta öğrenilmesi gereken bir şeydir. Dünya Değerler Araştırması, Özbekistan nüfusunun yarısının (%54), Kazakistan ve Kırgızistan nüfusunun yaklaşık üçte birinin devlet okullarında din eğitimi desteklediğini ortaya koydu (Mikhaylov ve Ternov, 2020, s. 249). Söz konusu üç devlet de din eğitimi ve öğretimi konusunda yeni kararlar alınması gerektiğini, selefi düşünce sisteminin günlük hayatın yanı sıra siyasi güç haline dönüştüğünü görerek, güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılanan düşünce sistemleri ile savaşmak için dinî eğitim konusundaki adımlarını önemli ölçüde revize etti.

Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki din ve dinî eğitim-öğretimin günümüzdeki durumu üzerinde durulabilir.

Kazakistan Cumhuriyeti

Kazakistan'da "Dinî İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kuruluşlar" kanunu içerik bakımından farklılaştı ve "Dinî faaliyetler ve Dinî Kuruluşlar Kanunu" olarak yeniden yapılandırıldı. 2012 yılında bu kanunun uygulamasını düzenleyici ve kolaylaştırıcı ilave kararlar alınmıştır.

Kazakistan'da dinî eğitim

Bölgedeki yetkililere göre, bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler bir dizi dinî sorunlarla karşı karşıya kalmıştır ve her türlü ahlaki veya siyasi boşluğu kapatmaya çalışan kökten dinci gruplara karşı koymak için din eğitimi devletin kontrolünde düzenlemelidir.

Kazakistan Eğitim Kanunu, Kazakistan'da ilk ve ortaöğretim kurumlarında herhangi bir din ve inanca yönelik dinî eğitime cevaz vermemektedir. Ancak Kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in kararıyla ortaöğretim kurumlarında 9. sınıfta "Din Araştırmalarının Temelleri" adlı ders müfredata eklenmiştir. Din Araştırmalarının Temelleri dersinin amacı, öğrencilere dinlerin tarihi ve dinî inançlar hakkında genel bilgi kazandırmaktır. Bu dersin içeriğinin sadece bir din veya mezhebi değil, bütün dinleri kapsayıcı, devletin laiklik anlayışına uygun şekilde oluşturulması amaçlanmıştır. 3 Kasım 2010 tarihli Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanı'nın kararıyla, seçmeli ders olan Din Araştırmalarının Temelleri adlı dersin müfredatı onaylanmıştır. Hâlihazırda okutulan Din Araştırmalarının Temelleri ders kitabı Kazakistan'ın 7.600'den fazla okulunda 9. sınıflarda haftada 1 saat zorunlu olarak okutulmaktadır. Söz konusu derste, öğrencilere din ve dinî inançların tarihi hakkında genel bilgi verilerek, onların ruhani ve kişisel gelişimlerine olumlu katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Bu ders kapsamında herhangi bir dine özel olarak bir eğitim verilmemektedir (Erpay, 2003, s. 42-45).

Söz konusu kitabın birinci bölümünde genel olarak din, din eğitimi, din ideolojisi ve dinin işlevleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Ayrıca bu bölümde şirk ve tevhit konuları anlatılmaktadır. İkinci bölümde, dinin eski çağlardan günümüze tarihsel süreç içindeki gelişimi incelenmektedir. Bu bölümde Mısır, Mezopotamya, Yunanlılar ve Romalılar gibi eski dinlerin yanı sıra Hindistan ve Çin gibi toplumların dinleri tarih perspektifinden ele alınmakta ve ardından Türklerin Tanrı anlayışı açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde Musevilik, Budizm, Hristiyanlık hakkında genel bilgiler verilmiştir. İslam bölümünde İslam dininin doğuşu, İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v), Kur'an, İslam mezhepleri, İslam'da bilim ve medeniyet, İslam'da tasavvuf, dinî bayramlar ve İslam'da cihat gibi konular dahildir. Dördüncü bölümde, başta Kazakistan Müslümanları olmak üzere Kazakistan'daki dinî durum,

İslam'ın Kazakistan'a gelişi, Hoca Ahmed Yesevi'nin din felsefesi, Kazakistan'daki İslam medeniyetinin tarihî mirası, İslam'ın Kazak medeniyetinin oluşumundaki rolü ele alınmıştır. Beşinci bölümde yeni dinî hareketler tartışılmış ve bağımsızlığını kazandıktan sonra Kazakistan'da faaliyet gösteren zararlı dinî hareketlerin etkisinden korunmanın yolları gösterilmeye çalışılmıştır. "Kazakistan: Dinler arası Uyum Merkezi" başlıklı altıncı ve son bölüm, Kazakistan'daki dinî mevzuatı, Kazakistan'daki hoşgörüye dayalı inanç birliğini ve Nursultan Nazarbayev'in bu alanlardaki girişimlerini ele almaktadır (Erpay, 2003, s. 42-45).

Kırgızistan Cumhuriyeti

Kırgızistan 1991 yılından bugüne kadarki süreç içinde, din-devlet ilişkileri konusunda totaliter-komünist modelden sıyrılarak, din-devlet ilişkilerinde liberal modele geçmeyi başarmıştır (Kaptagaev, 2001, s. 9).

Kırgızistan ortaokullarında 1992 yılında örgün din eğitiminin bir örneği diyebileceğimiz "İlyman Sabagı" dersi okutulmaya başlanmıştır. Söz konusu ders, genel kültür kapsamında ahlak eğitimi vermeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede müfredatta yer alan dinî bilgiler, Türkiye'deki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersi örneğinde olduğu gibi sistematik bir şekilde verilmiştir. Temel dinî bilgilerin ahlak eğitimi çerçevesinde verildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca İslam'ın dışında diğer dinler hakkında genel bilgiler de yer almıştır. İlyman Sabagı dersi programından önce "Kırgızistan Cumhuriyeti okul öğrencilerine yönelik eğitim ideolojisi" ve "Kırgızistan Cumhuriyeti okul öğrencilerine yönelik ahlak eğitimi ideolojisi" adlı içerikler kamuoyuna sunulmuş ve daha sonra da bakanlık tarafından resmî olarak kabul edilmiştir. Bu içeriklerin geliştirilmesinde etno-pedagog bilim adamı Sabır İptarov'un emeği büyüktür. İlyman Sabagı ders programı, bu ideolojiler çerçevesinde ve genel öğretim metodolojisi esaslarına uygun olarak Kırgızistan Bilimler Akademisi tarafından geliştirilmiştir. İlyman Sabagı dersi 2003

yılına kadar Kırgızistan'ın bazı okullarında seçmeli olarak okutulmuştur. Ancak o zamana kadar devlet okulları için Millî Eğitim Bakanlığı tarafından bu dersin resmi programı ve ders kitabının hazırlanmamış olmasından dolayı her yerde öğretmenler birbirinden farklı programlar uygulamışlardır. Halk tarafından talep görmesine rağmen ortak bir program ve ders kitabının olmaması ve derse giren öğretmenlerin, alandaki eksiklikleri nedeniyle lyman Sabagı dersi, pedagojik olarak beklenen başarıyı yakalayamamıştır. Adı geçen ders, 1-11. sınıflar için planlanmıştır. Programın muhtevasını Kırgız halkının yüzyıllardır devam eden toplumsal ve manevi değerleri, örf, adet ve gelenekleri oluşturmaktaydı. 1992 yılından itibaren okullarda seçmeli olarak okutulan söz konusu ders, 2003 yılında yapılan değişiklikle devlet okullarında haftada bir saat zorunlu hale getirilmiştir. Ancak dersin içinde geçen “lyman” kelimesinin farklı algı ve yorumlara sebep olması gerekçesiyle Kırgızistan Bilimler Akademisi'nin önerisi ile Millî Eğitim Bakanlığı tarafından doğrultusunda dersin adı “Adeb Sabagı” olarak değiştirilmiştir. Bununla birlikte müfredatta fazla bir değişiklik olduğu söylenemez (Genel eğitim okullarında adap dersi öğretimi temel müfredat, 2004, s. 2-3).

Kırgızistan devleti bugün, siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel alanlarda mevcut bulunan önemli meselelere çözüm arayışı içerisinde. Yüzyıllar boyu asimilasyona maruz bırakılan din alanının geliştirilmesini, devlet göz ardı etmemektedir. İhtiyaç duyulan ahlak eğitimi hayata geçirecek olan özel programların düzenlenmesi ve uygulanması gündemdeki meselelerin arasında önemini korumaktadır. Toplumdaki sosyal sorunların artması ve suç oranlarının yükselmesi, bu konuda acil ve nitelikli çözümlerin üretilmesini gerekli kılmaktadır. Adeb Sabagı dersi, toplumun ahlaki ve manevi değerlerinin tekrar güçlendirilmesini, öğrencilerin millî ideoloji ilkeleri doğrultusunda eğitilmesini, onlara erdem, temel ahlaki, manevi ve insani değerlerinin kazandırılmasını amaçlamaktadır. Adeb Sabagı'nın geliştirilmesi ve daha verimli olması, okul idarecilerinin, derse giren öğretmenlerin ve ebeveynlerin iş birliği içerisinde olmasına bağlıdır (Akramova, 2006, s. 26-53).

lyman ve Adeb Sabagı devlet okullarının müfredatlarından kaldırıldıktan sonra onun yerine 2016 yılı itibarı ile “Din Kültürünün Tarihi” ders programı çalışmalarına başlatılmıştır. Ancak bu kitapta tartışmaya açık konular ve çok bariz yanlışlar tespit edildiği için

Kırgızistan'da dinî eğitim

“

Çeşitli araştırmalar, Orta Asya'da dindarlıkta belirgin bir artış olduğunu göstermektedir ki bu aynı zamanda din eğitimine olan ilginin de arttığını göstermektedir.

”

iptal edilerek yerine “Dinlerin Gelişim Tarihi” kitabı yeniden düzenlenerek 2022-2023 eğitim öğretim yılı itibarıyla devlet okullarında okutulmaya başlamıştır. Yeni müfredatta takip edilen konular şunlardır:

1. Dünya Dinlerinin Temelleri

- Dinlerin Temelleri
- Budizm’in Temelleri
- Hristiyanlığın Temelleri

2. İslam Esasları

- İslam’ın Ana Kaynakları
- İnanç
- İbadet
- Ahlak
- Hazreti Muhammed’in Çağdaşları: Sahabe Tarihi

3. Kırgızistan’da Hanefi Mezhebi Ve Maturidi Akidesi

- İmam Azam ve Hanefi Mezhebi
- Hanefi Mezhebinin Özellikleri
- Orta Asya’da Hanefi Mezhebinin Yayılışı
- Ebu Mansur El-Maturidi ve İnanç Okulu
- Devlet ve Din İş Birliği
- Kırgız Cumhuriyeti’nin Din Alanında Devlet Politikası
- Dinlerarası Uyum ve Hoşgörü
- Kırgızistan’da Yıkıcı, Aşırı ve Terör Örgütleri

Bu ders kitabının yıllık raporu bu sene sonunda çıkartılacak ve eğitim öğretimde dinin okutulmasının başarılı ve eksik tarafları belirlenecektir (Kırgız Cumhuriyetinin Devlet Eğitim Standartları, 2022).

Özbekistan Cumhuriyeti

Özbekistan’da kayıtlı olarak faaliyet yürüten inanç grupları, cami, kilise ve sinagog gibi mabetlerin yanında resmî olarak din eğitimi ve öğretimi yapan çok sayıda kurum ve kuruluşa sahiptir. 2018 yılı itibarıyla, Müslümanlara ait din eğitimi ve öğretiminin yapıldığı bir üniversite, bir enstitü ve 10 medrese; Ortodokslar ve Protestanlara ait birer Seminer (kilise okulu) bulunmaktadır. Anayasada laiklik ya da seküler kelimeleri geçmemekle birlikte Özbekistan, din-devlet ilişkilerinde seküler politikaları benimsemektedir.

Şevket Mirziyoyev sonrasında da bu tutum devam ettirilmiştir. Bu doğrultuda 2016 ve 2017 yıllarında eğitim sisteminin seküler yapısını güçlendirmek üzere bir dizi yasal düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle, ortaöğretim ve mesleki eğitim kurumlarında verilen eğitim müfredatı, seküler değerlerin benimsenmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla yeniden düzenlenmiştir. İlgili kanunlara göre dinî kuruluşların merkezî yönetim organları, din görevlisi ve diğer görevli personelin yetiştirilmesi için din eğitimi verebilirler. Din eğitimi kuruluşları Adalet Bakanlığına kayıt yaptırıp lisans aldıktan sonra eğitime başlayabilirler. Eğitim kanununa göre ilköğretimi bitiren öğrenciler, orta düzeyde (medrese) din eğitimi almak için ilgili kurumlara başvuru yapabilirler. Din kanununa göre dinî eğitim kuruluşlarında, ihtisas alanlarında derse girenlerin, din eğitimi almış olması ve aynı zamanda merkezi idari birimler tarafından ruhsatlı olması gerekir.

1990’ların başında Özbekistan’da 100’ün üzerinde medrese bulunmaktaydı. Çoğunluğu yurtdışı kaynaklı fon ve imkanlarla açılan bu medreselerin sadece 20’si Özbekistan Müslümanları İdaresine bağlı, kalanlar ise kontrolsüz ve belirli bir müfredattan uzak bir şekilde eğitim veren kurumlardı. Zamanla “aşırılık yanlısı” grupların etkisine giren bu medreseler, 1999’ların sonuna doğru kapatılmıştır (Mushtaq, 2015, s. 3). İkinci öğretim içerisinde mesleki eğitim olarak kabul edilen ve kış dönemi için eğitim süresi 4 yıl olan medreselerde eğitim görmek isteyen adaylar mahalle teşkilatı ve mezun oldukları okuldan (9 yılın sonunda) temin edecekleri belgelerle birlikte ÖMİ’nin yerel temsilciliğine başvurabilirler. Başvuru sonrasında Özbek dili ve edebiyatı, maneviyat, yabancı dil ve tarih derslerinden sınav yapılır; sınavda başarılı olanlar medresede eğitim görme hakkını kazanırlar (Özbekistan Medreseleri, 2022). 2003 yılında yayımlanan hükümet kararnamesine göre medreselerdeki programa genel eğitimde yer alan dersler de eklenerek bu medrese mezunlarına da diğer orta-öğretim mezunları gibi üniversitelere girebilme hakkı getirilmiştir. Tam zamanlı eğitim dışında 15-35 yaşları arası Özbekistan vatandaşları da yaz döneminde yarı zamanlı olarak üç aylık dönemler için medreselerde eğitim alabilmektedir. 2017-2018 eğitim döneminde medreselerin müfredatında yapılan yeni değişikliklerle medreselerin statüsü lisans düzeyine çıkarılmıştır (Gafurov, 2020, s. 7-10). Özbekistan’da görüldüğü üzere din-devlet ayrımı politikası halen devam ettirilmekte olup devlet okullarında din derslerine yer verilmemiştir.

Sonuç

Günümüz Orta Asya'da özellikle Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan Cumhuriyetlerinde hem modern devletler hem de dinî kurumlar açısından din eğitiminin önemli olduğu kabul edilmiştir. Sovyetler dönemindeki ateizm politikasının aksine geleneksel İslam anlayışı üzerine eğitim-öğretim program geliştirme çabaları bulunmaktadır. Orta Asya'da din eğitimi denilince daha çok din adamlarının yetiştirilmesinde dinî kuruluşların faaliyetleri kastedilmektedir. Bunu yapmak için, dinî kuruluşlar dinî eğitim kurumları kurma hakkına sahiptir; ancak birtakım gerekliliklere tabidir. Dinî eğitim kurumları, herhangi bir dinî kuruluş tarafından değil, yalnızca dinî merkezler veya merkezî hükümet organları (Türkmenistan hariç tüm ülkeler) tarafından Devlet Başkanına bağlı din işlerinden sorumlu devlet organı tarafından, Bakanlar Kurulunun izni ile oluşturulabilir. Özel eğitim kurumlarından (Kırgızistan, Özbekistan) mezun olan ve/veya dinî merkezlerin (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan) yönetim organlarından veya bir devlet organından izin almış kişiler dinî eğitim verebilir.

Kaynakça

- Akramova, D. (2006). *Kırgızistan'da orta mekteplerdeki "Adep Sabagı" dersinde din eğitimi ile ilgili amaçların gerçekleştirme düzeyi* (oş örneği), Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.
- Orta Asya'da Din Eğitimi Nasıldır? Sebastian Peyrouse ile Söyleşi. (2020, 23 Temmuz) Erişim adresi <https://bit.ly/3mCdXYQ>, Erişim tarihi 18 Şubat 2023.
- Din Kültürü Tarihi, 2017. Erişim adresi: http://religion.gov.kg/wp-content/uploads/2017/02/ИРК_проект_кирг.pdf Erişim tarihi: 17 Şubat 2023.
- Erpay, İ. (2003). Kazakistan'daki yükseköğretim kurumlarında

din eğitimi. *Türk Dünyasının Vizyon Arayışı Kongre Bildirileri* içinde (s. 39-46). İstanbul: 11. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Türk Dünyası Araştırma Vakfı.

Gafurov, U. (2018). History of formation and prospects of development of Islamic education system in the administration of Muslims in Uzbekistan. *Bulletin Russia and the Muslim World* 2(300), 103-118.

Kırgız Cumhuriyetinin Devlet Eğitim Standartları. (2022). Erişim adresi https://kao.kg/wp-content/uploads/2022/09/%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%90%D0%A0%D0%A2-%D0%94_%D3%A8_%D0%A2.pdf Erişim tarihi: 22 Şubat 2023.

Kaptagaev, E. (2001). *O Konseptualnıh Osnovah Gosudarstvenno-Religioznıh Otnoşeniy*. Erkin-Too Gazetesi.

lyman dersi, yaygın eğitim okullarının I-XI. sınıfları için bir müfredat (lyman sabagı jalpı bilim berüüçü mektepterdin I-XI klasstarı üçün okuu programması), (2003, 9 Eylül). Kut Bilim Gazetesi.

Genel eğitim okullarında adap dersi öğretimi, temel müfredat (Jalpı bilim berüüçü mekteptlerinde adep sabagın okutuu, bazistik okuu planı), (2004, 8 Ağustos). Kut Bilim Gazetesi.

Özbekistan Cumhuriyeti «Vicdan Ve Dini Örgütler Özgürlüğü» Yasasında Değişiklikler Ve İlaveler Yapılması Hakkında (O Внесении Изменений И Дополнений В Закон Республики Узбекистан О Свободе Совести И Религиозных Организациях) (2021, 7 Haziran). Erişim adresi <https://lex.uz/acts/65089> Erişim tarihi 21 Şubat 2023.

Özbekistan Medreseleri (Мадрасалардаги Қабул Қунлари), (2020). Erişim adresi <http://madrasa.uz/uzbda-ishlbturgan-madrasalar/494-madrasalardagi-qabul-kunlari.html>, Erişim tarihi 17 Şubat 2023.

Mikhaylov, D. A. ve Ternov, N. M. (2020). *Svetskaya Religiya: Islam V Kazakhstanskoy natsional'nom stroitel'stve* (Laik Din: Kazakistan Ulusal Yapısında İslam), Politicheskaya Nauka (4).

Mushtaq, S. (2015). Education and change in religious practices in Uzbekistan. *Research Journal of Educational Sciences* (3).

Kafkasyalı, M. S. (Ed.). (2012). *Osta Asya'da İslam: Temsilden fobiye*. Ankara-Türkistan: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.

Avrupa ve Amerika'da İslami Eğitim

Sümeyra Uzun

Dr., Din Eğitimi

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg02>

Son yüzyılda yaşanan modernleşme ve beraberinde gelen sekülerleşme bütün dünyada din eğitiminin okullardaki varlığını etkilemiştir. Hem İslam hem de Hristiyan din eğitimi veren kurumlar bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Hristiyan din eğitimi kilise okullarında ve onlara bağlı vakıflar çerçevesinde devam ederken Avrupa ve Amerika'da yaşayan Müslüman toplumlar da camilere ve sivil toplum kuruluşlarına bağlı İslam okulları bünyesinde meseleye çözüm aramışlardır.

Modernleşme ile ortaya çıkan modern mektepler karşısında İslam eğitimi veren medreseler varlığını sürdürmemiş, büyük bir kısmı kapanmıştır. Açık olanlar da eskisi kadar talep görmemiştir. Bu durum neticesinde Müslüman toplumların cevaplaması gereken yeni bir soru da ortaya çıkmıştır; "Modern okullarda İslam din eğitimi nasıl verilir?" Avrupa ve Amerika'da yaşayan Müslümanlar bu soruya geliştirdikleri bütünleştirilmiş eğitim programlarıyla cevap vermeye çalışmaktadır. Bu yazıda bu cevabın bir yansıması olan İslam eğitim programları okul öncesi yaş grubu üzerinden incelenecektir.

Amerika IQRA' Vakfı

IQRA' Vakfı, 1981 yılında Amerika Chicago'da İslam okullarına eğitim programı ve eğitim materyali geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Vakfın kurucuları Dr. Abdullah Ghazi ve eşi Dr. Tasneema Ghazi'dir. Tasneema Ghazi aynı zamanda, eğitimde program geliştirme alanında doktora yapmış bir akademisyendir. IQRA' Vakfı okul öncesi, ilköğretim ve orta-öğretim düzeyinde İslam eğitimi de içeren eğitim programları ve öğretim materyalleri hazırlamaktadır. Vakfın hazırladığı eğitim programları ve ders kitapları ABD, Avrupa ve Güney Asya'da bulunan İslam okulları tarafından sıklıkla tercih edilmektedir.

IQRA' Vakfı bünyesinde program geliştirme çalışmalarının yanında, İslami eğitimin seküler eğitimle birlikte nasıl verileceği konusunda akademik araştırmalar da yapılmaktadır. Bu araştırmalar neticesinde, vakıf tarafından adına "birleştirilmiş müfredat" denilen klasik İslami medrese eğitimi ile modern pedagojiyi sentezlemeye çalışan ve anaokulundan lise son sınıfa kadar eğitimin her kademesine hitap eden öğretim programları geliştirilmiştir. Öğretim programlarının yanında, vakıf programa uygun ders kitapları, alıştırtma kitapları, öğretmen destek kitapları ve öğrenci destek kitapları da yayınlamaktadır. Vakfın eğitim

programları ve sayıları 150'yi bulan eğitim materyalleri özellikle Kuzey Amerika'da ve dünyada İngilizce konuşulan diğer ülkelerde İslami okullarda kaynak olarak kullanılmakta ve yoğun talep görmektedir (Uzun, 2016).

Vakfın okul öncesi öğretim programının "İslami Deneyimler" öğrenme alanı bu alanda hazırlanan ilk program örneklerinden olduğu için ve yaklaşık kırk yıldır Amerika, Avrupa ve Güney Asya'da bulunan İslam okulları tarafından yaygın kullanıldığı için önem arz etmektedir. Vakfın "İslami Deneyimler" öğrenme alanı Kur'an Çalışmaları, Hz. Muhammed'in Hayatı, Fıkıh ve İbadetler, İslam Tarihi olarak dört başlık altında ele alınmıştır. Bu branş dağılımının, vakfın ilk ve ortaöğretim düzeyindeki programında da aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla IQRA' okul öncesi programının "İslami Deneyimler" öğrenme alanı 12 yıllık bir din eğitimi sürecinin ilk basamağını teşkil etmektedir.

Programın genel amaçları incelendiğinde öğrenme alanları arasında duyuşsal alan ağırlıklı olmak kaydıyla eşite yakın bir dağılım yapıldığı tespit edilmiştir. Buna mukabil, İslami Deneyimler öğrenme alanının amaçlarına baktığımızda, %92 oranında bilişsel alana yönelik kazanımlara yer verildiği tespit edilmiştir. Bu durumun erken dönemde bilgi odaklı bir din eğitiminin çocukların dinî gelişimlerine katkısı noktasında, güncel veriler ışığında yeniden değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Bu alanda yapılan güncel araştırmalar, erken dönemde bilişsel alandan önce duyuşsal alanı önceleyen din eğitiminin, çocukların dinî gelişimlerine uzun vadede daha çok katkı sağladığını belirtmektedir (Uzun, 2022).

Program içerik açısından incelendiğinde, programda Kur'an okuma öğretimine yer verilmediği tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise aynı derslerin ilkökul kademesinde de yer alması ve okuma yazma eğitiminin ilgili bütün branşlarda (Arapça, İngilizce, Kur'an) ilkökula bırakılmasıdır. Bunun yanında programda vahiy, cennet, cehennem, melek gibi okul öncesi için anlamlandırması zor olan ve bazı hassas çocuklar için korkutucu olabilecek olan konulara değinildiği tespit edilmiştir. Bu konuların yaş grubuna uygunluğu noktasında da programın yine güncel veriler doğrultusunda revize edilmesi gerekmektedir.

Bunun yanında programda din eğitimi ile diğer branşların entegrasyonu konusunda da özel bir çaba sarf edildiği görülmektedir. Örneğin, çocuklara bilim anlatılırken yaratılış perspektifine vurgu yapıldığı ve İslami bakış kazandıran bir bilim anlayışının yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Amerika Tarbiyah Vakfı

Terbiye Projesinin kurucusu Prof. Dr. Davud Tevhidi (1950-2010) Amerikan asıllı Müslüman bir eğitimcidir. Tevhidi, 1972 yılında Müslüman olduktan hemen sonra Leigh ve Pensilvanya Üniversitelerinde Arapça eğitimi almıştır. 1980 yılında Kahire'deki Ezher Üniversitesinde

“

IQRA' Vakfı bünyesinde İslami eğitimin seküler eğitimle birlikte nasıl verileceği konusunda yapılan araştırmalar neticesinde “birleştirilmiş müfredat” denilen klasik İslami medrese eğitimiyle modern pedagojiyi sentezleyen bir program geliştirilmiştir.

”

Uslu'd-Dîn tahsilini tamamlayarak, Philadelphia'da Müslümanların okullarında öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Michigan Üniversitesi'nde İslami Çalışmalar alanında 1983 yılında master, 1985 yılında doktora eğitimlerini tamamlayan Tevhidi bu süreçte, üniversitede öğretim görevlisi olarak görev yapmıştır. Tevhidi'nin araştırma alanları ise şunlardır: İslam Eğitim Felsefesi Modeli, İlk Dönem İslam Eğitim Kurumları, Kur'an'ın Semantik Yapısı, Kur'an'ın Dünya Görüşü.

Kuzey Amerika'da İslam eğitiminin şekillenmesinde büyük emeği ve katkısı olan Davud Tevhidi'nin din eğitimi alanındaki en önemli çalışması ise Terbiye Projesidir. Vakıf tarafından, projenin temel felsefesini açıklayan 80 sayfalık "Tarbiyah Overview" adlı bir çerçeve eğitim programı yayınlanmıştır. Terbiye Projesi başta Amerika'da Davud Tevhidi tarafından kurulan Crescent Academy okulları olmak üzere özellikle Amerika, Endonezya ve Malezya'da yer alan Müslüman okulların takip ettiği, Tevhit kavramı çerçevesinde geliştirilmiş bir karakter eğitim programıdır.

Amerika Terbiye Projesi, eğitim programı hazırlanırken İslami bilgiyi ve İslami bakış açısını her düzeyde ve

her branşta dikkate almayı gerekli gören bir çerçeve eğitim programıdır. Terbiye Projesi'nin amacı, İslami bilginin eğitim sistemine ya da eğitim programına yansıtılmasının esaslarını belirlemektir. Program nihai olarak küresel perspektife dayanan, Tanrı merkezli, geniş tabanlı bir bakış açısı geliştirmeyi hedeflemektedir. Programın en önemli hedefi ise insan fıtratını tekâmüle erdirmektir. Terbiye Programı, öğrenmenin salt bilgilendirici bir süreç olmaktan ziyade dönüştürücü bir süreç olduğunu savunmaktadır.

Terbiye Projesi, Davud Tevhidi tarafından geliştirilen Birleştirilmiş Öğrenme Modeli'ne (Integrated Learning Model-ILM) dayalı bir eğitim programı önermektedir. Bu program önerisi tevhit ve terbiye ilkelerine dayanan, eğitimin "Ne öğretelim?" ve "Nasıl öğretelim?" gibi temel sorularının cevaplarını bünyesinde barındıran, bütüncül bir İslami eğitim modeli sunmaktadır.

Terbiye Projesinde önemli olan içeriğin ve içeriğe en uygun öğrenme ve öğretme metotlarının tespit edilmesine yardımcı çerçeve program, Tanrı merkezli bakış açısından ortaya çıkan yedi temel konu üzerine kurulmuştur. Bu konular şunlardır: Tanrı bilinci, asil bir

karakter, faydalı bilgi, sağlıklı yaşam, insan ilişkileri, iman temelli hareket ve kamusal hizmet.

Proje, bir eğitim- öğretim yılını üç döneme ayırır ve her dönemde belirlediği temel alan konularından iki veya üç tanesini üst başlık olarak seçer. Örneğin, ilk dönemin ilk ayının konusu Manevi Okuryazarlık (Tanrı Bilinci-Tevhit) ise öğretmenler her düzeyde ve her branşta, derslerinde ve sosyal etkinliklerde bu konuya değinmekle ve müfredatlarında yer alan konuları tevhit konusu ile sentezleyerek vermekle yükümlüdürler.

Terbiye Vakfı tarafından geliştirilen eğitim program taslağı, İslam eğitiminin modern eğitim programına her düzeyde ve her branşta nasıl entegre edilebileceğine rehberlik etmesi bakımından önem arz etmektedir.¹

İngiltere Islamic Shaksiyah Vakfı

İngiltere’de bulunan İslami Şahsiyet Vakfı, çocuklarını seküler devlet okullarına emanet etmek istemeyen Müslüman anneler tarafından kurulmuştur. (Ahmed, Sabir, 2019, s. 119). Şahsiyet Vakfı Okulları, insanı fiziksel, entelektüel, duygusal ve manevi yönleriyle bütün olarak eğitmeyi hedeflemektedir.

Vakfın okullarında ayrı bir branş olarak İslam Din dersi ve öğretmeni bulunmamaktadır (Ahmed, Sabir, 2019 s. 120). Bunun yerine, ilkokullarda sınıf öğretmenleri Kur’an tilaveti ile başlayıp dua ile biten, genellikle müfredatla belirlenmiş ve İslam ile bağlantısı olan bir üst başlığı içeren halka saatlerine liderlik etmektedir (Ahmed, Sabir, s. 120). Soru sormanın teşvik edildiği halka saatlerinde çocuklara İslami bakış açısı ve eleştirel düşünme becerisi kazandırmak hedeflenir. Halka saatlerinin amacı, çocukların günlük hayat deneyimleriyle bağlantı kurarak, onlara İslam’ı anlatmaktır.

¹ Terbiye projesi ile ilgili detaylı bilgi için Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi 2018 Bildiriler Kitabı içinde yer alan yazarın “İslam Eğitiminde Program Geliştirmede Yeni Bir Metodoloji: Amerika Terbiye Projesi Örneği” başlıklı tebliğine bakılabilir.

Müslüman olmayan bir toplumda yaşayan Müslüman çocuklar için halka saatlerinin, gayrimüslimlerin Müslümanların ibadetlerini ve yaşam tarzını nasıl gördüklerini ve hangi noktalarda Müslümanlardan farklı olduklarını anlamak ve tartışmak için de güvenli bir alan oluşturduğu düşünülmektedir (Ahmed, Sabir, 2019, s. 121).

Günlük olarak gerçekleştirilen halka sohbetleri, Şahsiyet Okulları'nın din eğitimi müfredatının temelini oluşturmaktadır. Halka müfredatı olarak isimlendirilen din eğitimi programı, Şahsiyet Vakfı Anaokullarında ezber, terbiye, talim ve tedip konularını içermektedir. Ezber konusu okul öncesi düzeyde, kısa sure, hadis ve duaların ezberini kapsamaktadır. Terbiye kavramı ile anlatılmak istenen; çocukların günlük yaşam deneyimleri ile İslami öğretilerin bağlantısını kavramsallaştırmaktır. İslam inancı ve öğretileri ile ilgili temel düzey bilgiler talim üst başlığı altında verilirken, çocukların kendileri, Allah'la olan ilişkileri ve kulluk bilinci konuları ile ilgili bilgiler de tedip üst başlığı altında verilmektedir (Ahmed, Sabir, 2019, s. 120-122).

Vakfın Londra'da Tifli Daycare adıyla 3-5 yaş arasındaki çocuklara eğitim veren bir anaokulu bulunmaktadır. Vakfın Anaokulu'nda günlük programda her gün yer verilen temel aktiviteler ise şunlardır;

- Sabah Duası, Hadis Okuma ve Ezber
- Halka Saati (Akide, İbadet, Sünnet, Adap ve Ahlak konularını içerir)
- Arapça Okuma ve Yazma Öğretimi
- Kur'an Okuma ve Ezber
- İslami Çocuk Şarkıları ve Müzik Eğitimi

Bunların dışında, günlük programda dönüşümlü olarak yer verilen aktiviteler ise, hikâye okuma ve anlatma, drama, sanat, lego ve yapı oyunları, kum ve su aktiviteleri, bahçe oyunları, teknoloji ve medya gibi diğer anaokullarında da kullanılan okul öncesi etkinlikleridir.

İslami Şahsiyet Vakfının eğitim programı, ayrı bir İslam din dersi olmadan, müfredat ile sentezlenmiş ve kurum kültürünün bir parçası haline getirilmiş İslam din eğitiminin nasıl verileceğine örnek teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Amerika Noor Kids karakter gelişimi programı

Bu programların yanında Amerika'da Noor Kids ismiyle geliştirilmiş, ev okullarında ve okullarda kullanılmaya müsait, çevrim içi eğitim alt yapısı da olan bir İslam eğitim program örneği bulunmaktadır. Noor Kids erken çocukluk dönemi İslam din eğitimi alanında program geliştiren, dijital ve basılı kaynak üreten bir eğitim kurumudur. 2016 yılında Amerika'da kurulmuştur ve eğitim danışmanlığını Harvard Üniversitesi'nden almaktadır (Aaser, t.y., s. 2).

Harvard, Berkeley ve San Fransisco Devlet Üniversitelerinde gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde, "Noor Kids Karakter İnşa Programı" hazırlamıştır. Program 25 ülkeden 25.000 aile tarafından kullanılmaktadır. Programa katılan ailelere aylık 4-9 yaş grubu çocuklar için hazırlanmış iki eğitici hikâye kitabı gönderilmektedir. Bunun yanında, programda çocuklar için hazırlanmış haftalık çevrim içi çocuk hutbeleri yer almaktadır. Çocuk hutbelerinde haftanın konusu, hikâyelerle, sanat etkinlikleri ile esprili bir üslup seçilerek anlatılmaktadır. Hikâye kitaplarında yer alan rozetleri, çocuklar program tarafından kendilerine verilen, Global Müslüman Vatandaşlar Pasaportlarında biriktirmektedirler. Bunun yanında, tema ile ilgili çizim ve seslendirmesi profesyonelce yapılan animasyon filmler de çocuklar için üretilip, programın katılımcıları ile paylaşılmaktadır (Aaser, t.y., s. 3). Programda karakter, vatandaşlık ve inanç konularını kapsayan 36 adet tema yer almaktadır. Her ay bir tema ile ilgili dokümanlar (ki hikâye kitabı, animasyon film ve haftalık online çocuk hutbesi) programa katılan çocuklara gönderilmektedir. Noor Kids ev okulu programının yanında, İslam okullarına da eğitim programı, materyal ve öğretmen eğitimi konularında danışmanlık vermektedir.

Hikâye kitaplarının ana karakterleri olan, Emin, Şirin, Amira ve Esed karakterleri, Müslüman olmayan bir toplumda, devlet okulunda okuyan dört Müslüman çocuktur. Çizgi filmin karakterleri, farklı etnik kökenlere sahip olan çocuklara eşit mesafede olmak adına, hayvan figürleriyle temsil edilmiştir. Her hikâye kitabında iki hikâye yer almaktadır. Hikâyelerde, çocukların günlük hayatlarında karşılaşılabilecekleri örnek olaylara ve problemlere yer verilmekte, problemlerin çözümü için eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesini teşvik edici sorular sorulmaktadır (Aaser, t.y., s. 5).

Sonuç

Son yüzyılda yaşayan Müslümanlar, İslam eğitimine modern okullarda yer bulabilmek için farklı yaklaşımlar ve eğitim programları geliştirmişlerdir. IQRA' Vakfı, Tarbiyah Vakfı, İslamic Shakhsiyah Vakfı ve Noor Kids bunlardan sadece birkaç tanesine örnek olarak bu yazıda incelenmiştir. Müslüman toplumların modern toplumlarda İslam eğitimine yer açma çabası ve bunun neticesinde ortaya çıkan eğitim programları ve materyaller benzer arayışlarda olan kurumlara örnek teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir.

IQRA' Vakfı Programı bizim ülkemizde var olan İmam Hatip Okullarının okul öncesi ve ilköğretim düzeyinde de eğitim veren bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. İslamic Shakhsiyah Vakfı erken yaş grubunda din eğitimi dersi ve öğretmeni olmadan din eğitiminin nasıl verilebileceğine dair örneklik teşkil etmektedir. Tarbiyah Vakfı, bütün okul programının İslami perspektifle nasıl hazırlanacağına dair emsal teşkil ederken, Noor Kids Programı ise çevrimiçi İslam eğitimi konusunda güzel bir örnektir.

Kaynakça

- Aaser, A. (t.y.) *The noor kids akhlaq building program: Program for communities and Islamic schools*. Brooklyn: Noor Kids Publication.
- Ahmet, F. & Sabir, T. (2019). *Developing shakhsiyah Islamiyah personalised character education for British Muslims*, E. Bakarm (Ed.), *7th Chapter at rethininking madrasah education in a globalised world* içinde (s. 118-134). UK: Routledge.
- Tauhidi, D. (2001). *The tarbiyah project: A holistic vision of Islamic education*. Erişim adresi <https://www.yumpu.com/en/document/read/15570725/tarbiyah-project-iit> Erişim Tarihi: 6 Şubat 2022.
- Uzun, S. (2016). *Okul öncesi dönem din eğitimi (İslam dini) programlarının karşılaştırmalı değerlendirilmesi Türkiye ve Amerika örnekleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uzun, S. (2018). *İslam eğitiminde program geliştirmede yeni bir metodoloji: Amerika terbiye projesi örneği*. H. N. Aslanoğlu, S. Özil (Haz.) *Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi 2018 Bildiriler Kitabı* içinde (s. 555-567). İstanbul: YEKDER Yayınları.
- Uzun, S. (2022). *Okul öncesi din eğitiminde program geliştirme süreçlerinde ilke ve yaklaşımlar*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kafkasya'da Müslümanlar ve İslami Eğitim

**Diyanet İşleri Başkanlığı
Kuzey Kafkasya Koordinatörü
Selim Akburak ile Söyleşi**

Kafkasya bölgesinin dinî işlerini koordine eden biri olarak Türkiye'den Kafkasya'ya uzanan yolculuğunuz merak ediyoruz. Kısaca hayat hikayenizden bahsedebilir misiniz?

1890'lı yıllarda Kafkasya'daki sürgünden sonra Kayseri'ye yerleşen Çerkes bir aileye mensubum. Orta okul ve lise eğitimini Kayseri'de imam hatip okullarında tamamladıktan bir süre sonra Kayseri Kafkas Derneği aracılığıyla ve Müftü Pşihacı Şafiğ Bey'in davetiyle Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'ne 1995 yılında dinî işlerde vazife yapmak üzere geldim. Karaçay-Çerkes Yüksek İslam Enstitüsünden mezun oldum. 2015 yılından beri ise Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görevlendirilerek 10 cumhuriyetten oluşan Kuzey Kafkasya bölgesinin koordinatörlüğünü yürütmekteyim. Ayrıca Kabardey-Balkar Cumhuriyeti Müslümanları Dinî İdare Başkan Yardımcılığı görevine de üstlenmekteyim. 1995 yılından beri dinler tarihi, Kur'an eğitimi gibi çeşitli derslerde eğitmenlik, imam hatiplik, koordinatörlük gibi görevlerde bulundum. Şu anda Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde bulunan 65 Kur'an kursunun kurucusu ve müfettişliğini de yürütmekteyim.

Acısıyla, tatlısıyla, her haliyle burada olmak çok güzel. Kafkasya'dan gelip Anadolu'da İslam'a hizmet eden dedelerim İshak Efendi, İsmail Efendi, Alim Efendi gibi; Kafkasya'da İslam'a ve soydaşlarımıza hizmet etmek için ettiğim dualar kabul oldu. Dualarıma ulaştıran Rabbime sonsuz müteşekkirim.

Dil, kültür, inanç ve demografik yapı açısından oldukça zengin olan Kafkasya Müslüman nüfusun yoğunlukta olması sebebiyle İslam dünyasının da önemli bir parçasıdır. Bölgedeki İslami yaşam ve Müslümanların genel durumundan bahsedebilir misiniz?

İslam, bu coğrafyalara Kafkasya'nın doğusunda yer alan Dağıstan bölgesine Araplar tarafından; batı ve kuzey batı bölgelerine ise Türkler (özellikle Osmanlı döneminde) tarafından getirilmiştir. Dağıstan bölgesinde "Kırklar" olarak bilinen 40 sahabe kabri İslam'ın bu topraklara girişinin nişanesi olmuş ve Müslümanlar tarafından kutsal olarak görülmüştür. Dil ve etnik açıdan pek çok farklılığı barındıran bu bölgede birlik ve beraberliği, karşılıklı saygı ve sevgiyi sağlayan ana unsurlardan biri Müslüman olmanın getirdiği ümmet bilinci ve ümmet birliğidir.

Kuzey Kafkasya'da bulunan Dağıstan, Çeçenistan ve İnguşetya cumhuriyetlerinde yaşayan Müslümanların geneli Şafi mezhebine mensuptur. Buralardaki Müslümanların çoğu tarikat ehlidir; Dağıstan'da Nakşibendilik ve Şazilik; Çeçen ve İnguş bölgesinde ise Kadirilik yaygındır. Bölgede tarikatçılık yayılmaya çalışılmakta ve bazı noktalarda başarı sağlanmaktadır.

Rusya Federasyonu'nun diğer Müslüman bölgelerinde ve Kuzey Kafkasya'nın orta ve batı bölgelerinde yer alan Kuzey Osetya, Kabardey-Balkarya, Karaçay-Çerkesk, Stravpol, Kalmukya, Adigey, Krasnodar ve Rostav'da ise Hanefi mezhebi yaygındır. Bu bölgede ise tarikatçılık genel olarak yaygın değildir.

Kafkasya'nın genelinde İslami oluşum ve geleneklerinde asırlar boyunca hiçbir yer edinememiş olan Selefilik ve Vehhabilik ise bölgeye Rusya-Çeçenistan savaşı sonraki durum ve 1990'lı yıllar sonrasında bölgedeki gençlerin Suudi Arabistan, Suriye, Mısır ve Ürdün gibi ülkelere dinî eğitim almak amacıyla gidip dönmeleri sebebiyle girmiştir. Dağıstan, Çeçenistan ve İnguşetya bölgesinde Selefilik ve Vehhabilik akımına büyük oranda geçit verilmemiştir. Bu bölgelerde tasavvufi tarikatların yaygın olması Selefilik ve Vehhabilik akımının yayılmasına engel olduğu düşünülmektedir. Son yıllarda bu akımın yoğunlukta olduğu bölgeler Kuzey Osetya- Alanya Cumhuriyeti, Kabardey-Balkarya Cumhuriyeti, Stavropol Bölgesi,

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Adigey Cumhuriyeti ve Krasnodar bölgeleridir. Bu bölgelerde yoğunlukları toplumların İslami yaşamlarının bir kısmında belirgin düzeyde gözetlenmektedir. Özellikle şekilcilığe çok büyük önem verirler, bunlar da gençler arasında yaygındır.

Bir zamanlar Müslümanların çoğunlukta olduğu Kuzey Karadeniz bölgeleri, Adigey ve Osetya bölgelerinde Müslümanlar artık azınlık durumundadırlar. Karadeniz bölgesinin Hristiyanlaşma konusundaki ana unsurun bölge Müslümanlarının yok edilip bir kısmının da sürgün edilmesi; ayrıca bu bölgelere Hristiyan nüfusunun yerleştirilmesi olduğu kanaatindeyim. Osetlerle ilgili ise oraların dinî idare ve otoritelerini göz önünde bulundurursak; birincisi İslam'ının en son ulaştığı bölgelerden birisi olup toplumun tamamı da Müslüman olmazdan evvel, o dönemim devleti tarafından bu bölgelerin tekrar Hristiyanlaşmaları üzerine hususi çalışmaların yürütülmüş olması kanaatim oluşmuştur.

Kabardeylerin Mozdog bölgesinden yaşayanların bir kısmı ise Hristiyanlığı sürdürmektedir. Bu bölgede bir köyde hem Müslüman hem de Hristiyan Çerkesler mevcuttur. Kilise ve camileri yan yanadır. Kültürleri tamamen bir olsa da dinleri farklıdır. Ancak bu farklılık bir sorun teşkil etmemekle birlikte son derece uyum içinde yaşamaktadırlar.

Kuzey Kafkasya Bölgesindeki Cumhuriyetler ve Müslüman Nüfus

Cumhuriyetler ve Bölgeler	Toplam Nüfus	Toplam Nüfus İçinde Müslüman Sayısı ve Oranı		Cami Sayısı	Cami Başına Düşen Cemaat
		Sayı (Orana göre hesaplandı)	(%)		
1. Adigey Cumhuriyeti	440.000	118.800	27	55	2.160
2. Krasnodar Bölgesi	5.230.000	115.060	2,2	28	4.109
3. Kalmukya Cumhuriyeti	290.000	29.000	10	10	2.900
4. Karaçay-Çerkesk Cumhuriyeti	490.000	318.500	65	120	2.654
5. Stavropol Bölgesi	2.800.000	224.000	8	50	4.480
6. Kabardey-Balkar Cumhuriyeti	1.000.000	800.000	80	160	5.000
7. Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyeti	717.000	143.400	20	30	4.780
8. İnguşetya Cumhuriyeti	415.000	406.700	98	50	8.134
9. Çeçenistan Cumhuriyeti	1.270.000	1.219.200	96	520	2.345
10. Dağıstan Cumhuriyeti	3.250.000	3.055.000	94	1.790	1.707
Toplam	15.902.000	6.429.660	50	2.813	38.269

Kaynak: Bölgedeki dinî idarelerden edinilen bilgilerle oluşturulmuştur.

Kafkasya'da Kur'an kursu öğrencileri

“

1990 önceleri hiçbir dinî oluşuma müsaade edilmediği, belli sayıda tarihi cami ve medresenin dışında hiçbir dinî eserin kalmadığı Kuzey Kafkasya bölgesinde bugün, bir başkanlığa bağlı dokuz dinî idare ve binlerce cami, Kur'an kursları ve medreseler bulunmaktadır.

”

Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde İslami yaşam Müslümanlar sosyal hayatlarında oldukça etkilidir. Toplumun çoğu beş vakit namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetler konusunda yüksek hassasiyet sahibidir. Müslümanların azınlıkta olduğu bölgelerde ise İslami yaşam gündelik hayatta etkin değildir. Bu bölgede insanlar Müslüman olduğunun bilinciyle hareket eder; bayram namazları, kurban kesme, helal kesim/tüketim, oruç ve teravih gibi hususlara önem verirler. Ancak günlük beş vakit ibadet ve alkol tüketimi konusunda hassas değillerdir.

Kafkasya bölgesinde yer alan 10 cumhuriyetin dinî işlerinin koordinatörlüğünü yürüten biri olarak size bölgedeki dinî eğitim hakkında sormak istiyoruz. Bölgedeki İslami eğitim çalışmalarının serüveni nedir? Kısaca dününü ve bugünü mukayeseli bir şekilde anlatır mısınız?

1990 önceleri hiçbir dinî oluşuma müsaade edilmediği, belli sayıda tarihi cami ve medresenin dışında hiçbir dinî eserin kalmadığı Kuzey Kafkasya bölgesinde bugün, bir başkanlığa bağlı dokuz dinî idare

ve binlerce camii, Kur'an kursları ve medreseler bulunmaktadır. Devlet okullarında din kültürü ve ahlak bilgisi, dinler tarihi gibi dersler okutulmaktadır. Müslümanların yaşadığı bütün bölgelerde Müslümanların dinî idareleri ve müftülükleri mevcuttur. Her bölgede Müslümanlara ait Kur'an kursları, hafızlık kursları ve medreseler mevcuttur.

Sizlere, Kafkasya bölgesinin geneli hakkında bir örnek olabileceği düşüncesiyle, görev yapmakta olduğum Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nden bahsetmek isterim.

Hizmet için, bir yıllığına Kabardey-Balkar Cumhuriyeti Dinî İdare Başkanlığının davetiyle geldiğim bölgede yirmi sekizinci yılı doldurmak üzereyim. Bu süre zarfında İslam'ı yaşamaya engel olacak hiçbir kanuni engele tanıklık etmedim. Devletin siyasi alanına müdahil olunmadığı sürece sadece İslam değil, bütün inançları serbestçe yaşanmaktadır. 2005 yılı itibarıyla Dinî Eğitimi, Kültürü ve Dinî İdareleri Güçlendirme Vakfı kurulmuştur. Bu vakfın kuruluşunun ana amacı bu ülkedeki dinî eğitim, oluşum gibi hususlara maddi açıdan olanak sağlamaktır. Dışarıdan gelebilecek

Kuzey Kafkasya Bölgesindeki Cumhuriyetlerde Bulunan İslami Yükseköğretim Kurumları

Yükseköğretim Kurumları	Bulunduğu Şehir
Rusya Yüksek İslam Enstitüsü	Kazan, Tataristan
Moskova Yüksek İslam Enstitüsü	Moskova, Rusya
Rusya İslam Üniversitesi	Ufa, Başkurdistan
İnguşetya İslam Üniversitesi	Malgobek, İnguşetya
Rusya İslam Üniversitesi (Kunta Hacı)	Grozni, Çeçenistan
Karaçay-Çerkesk Yüksek İslam Enstitüsü (İmam Ebu Hanife)	Çerkesk, Karaçay-Çerkes C.
Kuzey Kafkasya İslam Üniversitesi	Nalçık, Kabardey-Balkar C.
Dağıstan Gumanitar Enstitüsü	Mahaçkale, Dağıstan
Dağıstan İslam Üniversitesi	Mahaçkale, Dağıstan
Bolgar İslam Akademisi	Bolgar, Tataristan
Kazan İslam Üniversitesi	Kazan, Tataristan
Yüksek İslam Enstitüsü	Sunja, Çenistan

herhangi bir oluşumu engellemek olup bu hususta buraların Müslümanlarının başka bir yerlerden bir kapı aramamaları olduğu kanaatindeyim.

Günümüz itibarıyla Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde, Müslümanlara ait bir dinî idare bulunmaktadır. Dinî idaremizi temsilen 1 başkan, 1 müftü, 3 müftü vekili, 3 müftü yardımcısı, 8 bölgede 8 imam (il müftüsü statüsünde), 165 din görevlisi imam hatip ve yardımcılar çalışmaktadır. Rusya Federasyonu'ndaki 8 İslam üniversitesinden biri olan, Kuzey Kafkasya İmam Ebu Hanife İslam Üniversitesi Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nin başkenti Nalçık'te bulunmaktadır. Yine Nalçık'te, dinî idaremize bağlı olarak her sene yediden yetmiş binden fazla öğrenciye temel dinî bilgilerin öğretildiği ve değerli hocalarımızın da görev aldığı, programını ve denetimini benim yaptığım 65 Kur'an kursu mevcuttur.

Dinî idareimiz, her sene devletin de desteklediği, ulusal ve uluslararası seminerler, konferanslar düzenlemektedir. İdareimiz devletin önderliğinde, devlete ait olan, eğitim kurumlarında, üniversitelerde, hapishanelerde, çeşitli kolejlerde ve Cumhuriyetimize ait okul, ilkokul ve liselerin tamamında dinî, ahlaki, kültürel ve eğitici programlar düzenlemektedir. Mübarek gün ve gecelerde, hususi olarak da her cuma akşamı ve her cuma sabahı devlet televizyon ve radyosundan dinî programlar yapılmaktadır.

Her sene bütün din görevlilerimizi, yardımcılarını ve gönüllü katılımcılarımızı iki haftalık yeterlilik kurslarına almaktayız. Cumhuriyetimizde her sene Peygamberimizin (s.a.v) doğumu bir ila bir buçuk ay süresince mevlit programlarıyla kutlanır. Ramazan ayı boyunca iftar ve irşad programları, Ramazan ve Kurban Bayramlarında ise eğitici programları yapmaktayız.

7 Haziran 1995 yılında, bir yıllığına gelmiş olduğum Nalçık Müftülüğünde, yalnızca 18 kişiye cuma namazı kıldıracağım başkent Nalçık'te bugün 3.500 kişi Cuma namazına iştirak etmektedir. Bir Müslüman nerde olursa olsun, İslam'ı, öğrenmek isterse ona her an erişebilecek durumdadır elhamdülillah. Her gün camii ve kurslarımızın sayısı artmaktadır. Sadece bu bile geline nokta göstermekte yeterlidir.

Ayrıca dinî eğitim hususunda bu bölgelerden Türkiye'de eğitim almış ve eğitimine devam eden öğrencilerimiz de bulunmaktadır. TCDİB, TDV, TCMEB koordinesinde Kafkasya'dan eğitime uygun öğrenciler çeşitli programlarla Türkiye'de İmam Hatip liselerinde, İlahiyat fakültelerinde ve Kur'an kurslarında eğitim almaktadır. Yüksek lisans ve doktora yapmış ve hâlâ eğitimine devam eden öğrencilerimiz bulunmaktadır. Bu kardeşlerimiz eğitim sonrası döndükten sonra Kafkasya'da dinî eğitime büyük katkılar sağlamaktadır.

“

”

**1995 yılında,
yalnızca 18 kişiye cuma namazı kıldıracağım başkent
Nalçık'te bugün 3.500 kişi Cuma namazına iştirak etmektedir.
Cumhuriyetimizde Ezân-ı Muhammedînin okunmadığı
hiçbir köy veya şehir kalmamıştır.
Beş vakit bütün camilerimizde namaz kılınmaktadır.**

Basil Mustafa “Değer Temelli Liderlik: İslami Bir Perspektif” başlıklı bir sunum gerçekleştirdi.

İLKE Vakfı Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM), Oxford Centre for Islamic Studies Araştırmacısı Dr. Basil Mustafa'yı İLKE Vakfında ağırladı.

Programda yöneticilik ve liderlik teorileri, İslam ve liderlik ilişkisi, sahips liderlik (authentic leadership) kavramı ve Hz. Muhammed'in liderlik anlayışı tartışıldı.

Basil Mustafa sunumuna modern yöneticilik teorileri ve değer kavramı arasında güçlü bir ilişki olduğundan bahsederek değer kavramının herhangi bir liderlik teorisinin ve iş stratejisinin merkezinde yer aldığını vurguladı. Basil Mustafa'ya göre bir değerler sistemi ya da ahlaki değerlere sahip olmadan sosyal ve ekonomik kalkınma için çabalamak, insan toplumlarının refahı için ciddi riskler oluşturmaktadır.

Dr. Mustafa, peygamber efendimizin hayatından örnekler ile aslında modern teorilerdeki değer temelli liderlik anlayışının Siyer-i Nebi'de var olduğunu ortaya koydu. Mustafa, siyer anlatılarının insan kaynakları gelişimi ve örgütsel liderlik becerilerinin öğrenilmesi için ciddi bir kaynak olabileceğini vurguladı. Zira siyer anlatıları, Arabistan ve ötesinde bireylerin ve toplumların olumlu dönüşümlerini destekleyici bir motivasyon kaynağı olan değer merkezli liderliğe dair en iyi örnekleri içermektedir. Ona göre Hz. Muhammed liderliği, zamanda ve mekânda meydana gelen dikkate değer dini, ahlaki, sosyal ve ekonomik dönüşümlerin kurulmasında çok önemli bir rol oynamış ve hayatı boyunca, çağdaş liderlik modelleri tarafından ilan edilen birçok liderlik yetkinliği için büyük bir kapasiteye sahiptir.

“Siyer, insan kaynakları gelişimi ve liderlik eğitimi için önemli bir kaynaktır.”

Seminerde İslami öğretilerin yalnızca teoride değil hayata aktarılması gerektiğini belirten Mustafa Basil, İslami öğretiler sadece evde veya ibadet yerlerinde değil, aynı zamanda işyerinde de uygulamaya dö-küldüğünde etkilerinin daha çok yankı bulacağını ve topluma daha çok fayda sağlayacağını altını çizdi.

Mustafa Basil’in sunumunu farklı kılan asıl nokta Siyerin Müslümanlar için dini bilgi ve ahlaki bir öğreti kaynağı olmasının yanında insan kaynakları gelişimi,

liderlik eğitimi ve öğretimi için de değerli bir kaynak olarak görülmesidir. Siyeri çağdaş döneme uyarlayıp buradaki sorunların çözümü için bir kaynak olarak görmek hem akademi hem de çeşitli sektörler için bir umut olarak görülebilir. Modern yönetim bilimlerinin İslami kavramlarla bütünleştirilmesi ihtiyacına binaen bu tür çabalar daha adil ve müreffeh bir dünya için işaretler olarak okunabilir.

*Basil Mustafa'nın İLKE Analiz'de yayımlanan “Değer Temelli Liderlik” konulu yazılarına ve Voices from the Muslim World programındaki röportajına ulaşmak için:

<https://linktr.ee/ilkeplatfom>

Ötekiyle Yaşamak: Kudüs'te Kültürel Kimlik Krizi

Abdallah Marouf Omar

Dr. Öğr. Üyesi,
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi
Anabilim Dalı

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg03>

“

**"Ötekiyle yaşamak"
hiçbir yerde,
üç semavi dinin
mensupları tarafından
kutsal kabul edilen
Kudüs'te olduğundan
daha çetrefilli olamaz.**

”

Kimlik ve kültür açısından incelendiğinde işgal altındaki Kudüs'te yaşamak görüldüğü kadar kolay değil. İşgalden bu yana İsrail, şehri Arap-İslam-Hristiyan kültüründen soyutlamaya ve şehrin çehresini Avrupa Yahudi kültürünü temsil eden Batılı Tel Aviv'e benzetmeye çalışmaktadır. Nihayetinde İsrail kendisini her zaman "Orta Doğu'nun kalbinde Batılı bir ülke" olarak sunmaktadır. Ancak İsrail'in bu misyonunda, en azından şehrin bütün tarihî mekanlarının bulunduğu doğu yakasında başarısız olduğu açık. Doğu Kudüs aslında şehri "Kudüs" yapan bölgedir. 1967'de işgal edilen kadim surlarla çevrili eski şehirde dünyanın en önemli kilisesi Kutsal Kabir Kilisesi ve şehrin iki ana simgesi olan Kubbetu's Sahra ve Mescid-i Aksa bulunmaktadır.

1967'deki işgalden sonra "Kudüs'ün iki yakasının bileştiğini" ilan eden İsrail, Yahudilerin çoğunlukta olduğunu istatistiklerle iddia eden bir yaklaşım yaratmıştır. İsrail 1948'de, şu anda Batı Kudüs olarak bilinen bölgenin yaklaşık %82'sini işgal etmiş ve etnik olarak temizlemiştir. 1967'de Filistinli Müslümanlar ve Hristiyanların yaşadığı geri kalan %18'lik bölgesini (doğu yakası) de işgal ve ilhak ederek Kudüs'te yaşayanların çoğunluğunu teorik olarak Yahudileştirmiştir. Ancak burada gözden kaçan nokta, 1967'de işgal edilen Doğu Kudüs halkının çoğunluğunun hâlâ Müslüman ve Hristiyan Filistinliler olduğudur; Doğu Kudüs'teki Yahudi toplumu hâlâ bir azınlıktır.

İsrail 1967'den bu yana Doğu Kudüs'teki Arap mahallelerinin merkezî noktalarına yerleşimler inşa etmekte ve yerleşimcileri bölgeye taşımaya devam etmektedir. Doğu Kudüs'te 1967'den bu yana otuzdan fazla yerleşim yeri kurulmuş; on binlerce İsrailli yerleşimci Yahudi demografik üstünlüğü yaratmak amacıyla buraya getirilmiştir. Ancak bütün bu çabalara rağmen durum planlandığı gibi olmamıştır. Bu başarısızlığın nedeni ise Doğu Kudüs'teki Filistinli nüfusun hâlâ belirli bir alanda yaşıyor olmasıdır. Kudüs'ün batı yakasında yaşamalarına izin verilmeyen Filistinliler, İsrail işgalinden önce yaşadıkları alanın neredeyse aynısına sıkışmış durumdadır. Bu da İsrail'in Filistin mahallelerine sızma girişimlerini neredeyse imkânsız hâle getirmektedir. Yine de İsrail bu sorunu Filistin mahallelerini merkezî noktalarına küçük karakollar dikerek çözmeye çalışmaktadır. Bu ileri karakollar genellikle İsrail polisi tarafından sıkı bir şekilde korunmakta ve korunmaları İsrail'e ciddi bir maliyet getirmektedir.

Bu durum, söz konusu askerî karakolların ve yerleşimlerin Kudüs'te kültürel ve sosyal açıdan yarattığı etkilere ilişkin önemli soruları gündeme getirmektedir. Gerçekten de "ötekiyle yaşamak" hiçbir yerde, üç semavi dinin mensupları tarafından kutsal kabul edilen Kudüs'te olduğundan daha çetrefilli olamaz. İsrail'in Yahudi yerleşimcilerin sayılarını artırmaya yönelik bütün çabasına rağmen Doğu Kudüs'te, özellikle de Eski Şehir'de Yahudi yerleşimciler hâlâ azınlık olarak görülmektedir. Eski Şehir'deki "Yahudi Mahallesi" istatistiklere dahil edilse bile, Yahudi varlığı yine de azınlık olarak kalacaktır. Unutulmamalıdır ki Yahudi Mahallesi'nde bile bir zamanlar Müslüman aileler yaşamaktaydı. 1967 yılında Maghariba Mahallesi'nde yaklaşık 135 ev yıkılmış ve Al-Sharaf Mahallesi'nde ise yüzlerce ev boşaltılmıştır. Bu iki mahalle, Kudüs'teki tarihî Yahudi Mahallesi ile birlikte ilhak edilerek yüzölçümü 5 dönümden (5.000 metrekare) neredeyse 120 dönüme çıkarıldı. Bu evlerde yaşayan Filistinlilerin tamamı tahliye edildi ve şimdi Doğu Kudüs'ün bir parçası olan Şu'fat mülteci kampına yerleştirildi. Bu durum, bu mültecilerin evlerinin şu anki sakinleri olan Yahudilerle kültürel ya da başka herhangi bir şekilde ilişki kurmalarını gerçekten zorlaştırmaktadır. Bir zamanlar Filistinlilere ait olan evlerde ikamet eden Yahudilerin, Filistinliler tarafından hoş karşılandıklarını hissetmeleri ve dolayısıyla Filistinlilerin Yahudilerle herhangi bir şekilde kültürel olarak onlarla ilişki kurmaları beklenemez.

Öte yandan İsrail, kendisini bu şehrin kültürel mirasının bir parçası olarak görmemektedir; zira bu

miras İsrail'in bölgedeki varlığını meşrulaştırmak amacıyla öne sürdüğü anlatıyla çelişmektedir. İsrail, Kudüs'te yaptığı kazılar her zaman İsrail'in Kudüs tarihi anlatısıyla ilişkilendirmeye çalışmıştır. İddialarını destekleyecek yeterli delil bulamayanca Kudüs tarihinin Yahudi dönemine ait olduğunu asılsız bir şekilde iddia ederek tarihi bulguları çalmaya başladı. Örneğin Müslümanlardan kalan Emevi sarayları bir anda "Birinci" ve "İkinci" tapınaklardan kalma "havuzlar" haline geldi. Eserlerin karbon incelemesine izin verilmeyerek İsrail anlatısının inkıtaa uğraması ve sorgulanmaması sağlandı. Filistinli Arap ve Müslümanların kadim tarihinin bu şekilde ortadan kaldırılması, Filistinlilerin İsrail'in kültürel suçlarına karşı direnişini güçlü bir şekilde yansıtmaktadır.

Kudüs'teki Filistinlilerin kültür ve miraslarına güçlü bir şekilde sahip çıktıkları görülmektedir. Örneğin, İsrail'in Batı tarzı mahalleleri karşısında, Filistinlilerin miraslarını ve kültürlerini yemek, kıyafet, şarkı ve doğu miraslarının diğer yönleri gibi birçok şekilde göstermeye daha istekli olduklarını görebilirsiniz. Bu da İsrail'in Filistin mahallelerinde yaptığı gibi Filistin kültürünü ilhak etmeye çalışmasına neden oluyor. İsrailliler, İbranice dilinde bile bu toprakların özgün kültürünün birçok yönünü benimsemektedir. Örneğin, İsraillilerin "falafel"i "İsrail'in ulusal atıştırmalığı" olarak tanıttığını görürsünüz ve aynı şey humus, şavurma ve Filistin Arap mutfağının diğer unsurları için de yapılır. Ancak bu yemeklerin isimleri bile Arapça olarak söylenir; İbraniceden ve etimolojisinden açıkça farklıdır.

İsrail Havayolları uçuş görevlilerinin üniformalarında Filistin'e özgü "Tatriz" (Filistin nakışı) gibi bazı semboller bulunmaktadır. Bu nakış da aslen Filistinli bayanların "Thobe" isimli geleneksel kıyafetlerinde bulunur; ancak İsraili kadınların kıyafetlerinde asla görülemez. Bu da Kudüs'te ve Filistin'de Filistin-İsrail kültürel karşılaşmasını karakterize eden temel unsurun genellikle çatışma olduğunu gösteriyor.

Kanımca, Kudüs işgal altında olduğu sürece iki toplum arasında olumlu bir kültürel birlikteliğin gerçekleşmesi mümkün değildir. Kudüs tarihine genel olarak baktığımızda bu durum kolayca anlaşılabilir. Yüzyıllar boyunca Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar Kudüs'te, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu döneminde, tam bir uyum içinde yaşamışlardır. Üç dinin mensupları Müslüman Mahallesi, Yahudi Mahallesi ve Hristiyan Mahallesi'nin varlığına rağmen aynı şehirde bir arada yaşadılar. Bu mahalleler esasen kutsal alanların ve ibadet binalarının varlığına göre adlandırılmaktaydı. Mahalle ayrımlarına rağmen örneğin birçok Müslüman dükkânı Hristiyan Mahallesi'nin merkezindeydi ve birçok Yahudi Müslüman Mahallesi'nin merkezî yerlerinde yaşıyordu.

Ancak İngiliz işgalinin ve daha sonra İsrail işgalinin başlamasından bu yana Kudüs, din ve kültür temelli ayrımcılığa tanık olmaya başladı. Müslüman Mahallesi'nde yaşayan İsraili yerleşimciler çok tedbirli bir şekilde dışarı çıkıyor. Hristiyan ziyaretçiler İsraili tur rehberleri tarafından Müslüman Mahallesinde yalnız

yürümeleri ve kendilerine eşlik edecek bir İsraili muhafız beklemeleri konusunda uyarılmaktadır. Kudüs'teki kültürel uyumda meydana gelen bu çatlağa İsrail işgali neden olmuştur. Ancak bu, Kudüs tarihinde kültürel uyumda ilk kez meydana gelen bir çatlak değil. Haçlı Seferleri sırasında Müslümanlar, Yahudiler ve Ortodoks Hristiyanlar, Katolik Hristiyanların yararı için Kudüs'ten dışlanmıştı. Bu normal değildi ve yaklaşık bir asır sürmesine rağmen sonunda işgal sona erdi ve şehrin uyumu yeniden sağlandı. Şu anda Kudüs'teki durumun da bu olduğuna inanıyorum. İşgal sona erdiğinde, kültürler arasındaki uyum ve kültürel etkileşim yeniden sağlanacak ve şehir, farklı kültürleri, dinleri ve geçmişleri bir araya getiren ve hepsini eşsiz kutsallığı içinde harmanlayan bir şehir olarak normale dönecektir.

Çağdaş Dönemde Müslümanca Düşünmek: Rasim Özdenören

Furkan Emiroğlu

İstanbul Medeniyet Üniversitesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg07>

Türk ve İslam düşüncesine büyük katkılar sunmuş, Müslümanca düşünme üzerine uzun yıllar çeşitli mecralar kanalıyla fikir üretmiş olan Müslüman Türk düşünür Rasim Özdenören düşünce yapısı açısından incelenmeye değerdir. Bir vefa gereği ve fikriyatı üzerine düşünme gayretiyle oluşturduğumuz bu metinde kendisinin hayatına, çağdaş dönemde İslam dünyası dahilinde Müslümanca düşünebilmenin imkanlarına, kavramlar üzerindeki anlam karmaşasının nasıl giderilebileceğine, küresel düzene yönelik özgün sorgulamalara, çeşitli eserleriyle katkı sağladığı bu literatürde öne çıkan vurgularına yer verilecektir.

Hayatı

Özdenören 1940 yılında Kahramanmaraş'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Maraş, Malatya, Tunceli gibi şehirlerde tamamlayan düşünür, İstanbul Üniversitesinde Hukuk Fakültesini ve Gazetecilik Enstitüsünü bitirdi. Devlet kurumlarında çeşitli memuriyet görevleri üstlenen Özdenören'in birden fazla coğrafyada farklı eğitim, kültür-sanat, araştırma, bürokrasi ve memuriyet tecrübelerini elde etmiş olmasının kendisine geniş bir perspektif sağladığına kuşku yoktur. İlk gençlik yıllarından itibaren edebiyatla ilgili olan muhitlerde yer alan Özdenören, Türk düşünce dünyamıza faydalı katkılar sağlayan fikir ve eylem adamlarıyla birlikte olmanın sağladığı tecrübeler ile edebî kişiliğini şekillendirmiştir. Onun fikrî birikimini elde etmesinde Merhum Sezai Karakoç'un ve Necip Fazıl Kısakürek'in etkilerinin olduğu bilinmektedir. Özdenören, 2022 yılında dar-ı bekaya irtihal etmiş, ardında üzerine hâlâ düşündüğümüz bir fikriyatı bırakmıştır.

Eserleri

İslami düşünüş ve davranış üzerine fikrî çaba sarf etmiş entelektüellerden olan Özdenören'in çok sayıda öykü ve deneme türünde eseri bulunmaktadır. *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*, *Kafa Karıştıran Kelimeler*, *Müslümanca Yaşamak*, *Yaşadığımız Günler*, *Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti*, *Düşünsel Duruş* gibi deneme türündeki eserleri; *Gül Yetiştiren Adam*, *Çözülme* gibi eserleri ise onun hikâye türündeki eserlerinden başlıcalarıdır. Özdenören, öykü türündeki eserlerinde ontolojik kaygı-tasavvuf, hayat-ölüm gibi ikiliklere ve farklı türdeki yabancılaşma temalarına çokça yer vermektedir. Bu durum, kendisinin denemeleriyle öyküleri arasındaki tematik benzerlik hususuna, dolayısıyla meselelerin bütünlüğüne işaret

Rasim Özdenören (1940-2022)

etmektedir. Öz değerlerinden uzaklaşmış olan toplumun ve bireyin açmazları, değerlerin çözülmeye uğraması durumları karşısındaki duruş onun eserlerindeki temel temayı oluşturmaktadır (Bulut, 2013, s. 771).

Özdenören'in, denemelerinin yanı sıra hikayelerinde de yabancılaşma olgusunun izlerini sürmek mümkündür. Hızlı ve köklü değişimleri, bunların birey ve cemiyet hayatındaki çarpıcı etkilerini konu aldığı görülen Özdenören'de insanın kendisine, topluma, aile bireylerine, kültürel ve ahlaki değerlerine, mekâna ve düzene yabancılaşması söz konusudur. Modernleşmenin dinî, iktisadi ve kültürel buhranlarının neticesinde birey, modern toplum dahilinde özne olma vasfını yitirmiş ve nesneleşmiştir. Bu durum bireyin kendisine de yabancılaşması durumunu ortaya çıkarmaktadır. *Mânî Olunmuş Adamlar, Ölünün Odaları, Toz, Hışırta* eserlerinde farklı yabancılaşma türlerini

***İslam'ın
anlaşılmaması
problemini dile
getiren yazar,
İslam'ın Batılı
düşünce kalıpları
dahilinde
anlaşılamayacağını
ısrarla ve önemle
ileri sürer. Ona
göre İslam ancak
Müslümanca bir
yaşayış ve düşünüş
ile idrak edilebilir.***

konu edinmiştir (Mantu, 2019, s. 174). Bu durum, yazarın edebî ve entelektüel metinlerinde ele alınan ana sorunların birliğine işaret etmektedir.

Muharririn yazılarını, yoğun olarak 1980'li ve 1990'lı yıllarda, dönemin baskı ortamına rağmen meseleleri açıklıkla kaleme alması dikkat çekicidir. Öykü ve deneme türündeki eserlerinde tercih ettiği kelimeleri ve duru anlatımı, ele aldığı konuların kolayca anlaşılmasını sağlamaktadır. Bununla beraber, külliyyatının bütünü incelendiğinde yazarın mükerrer meselelere değindiği fark edilmektedir. Ancak bu durum her bir farklı eserde farklı kavramlar arasında irtibatlandırmalara ve çözümlemelere kapı aralaması bakımından değerli görülmektedir. Yazarın eserlerinin her yeni basımında metni hem şekil hem de muhteva açısından düzenlemelere tabi tutması onun yazı işçiliğine gösterdiği ihtimam ve intizama işaret etmektedir.

O, Batı'dan gelen kavramların Müslüman toplumlarca olduğu gibi alınıp kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Bunun neticesinde ortaya çıkan buhrandan kurtulabilmenin yolu Müslüman ahlakının ve beraberinde düşüncesinin ferdî ve içtimai olarak hayata geçirilmesi ile mümkün görülmektedir.

Çağdaş dönemde Müslümanca düşünmenin imkanları

Söz konusu düşünürümüzün Müslümanca düşünmeye yönelik fikirlerini sunduğu *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler* adlı eserindeki bölüm başlıkları dikkat çekicidir: Panorama, Sağlıklı Düşünmeye Doğru, Müslümanın Nitelikleri, İslam'ın Özgünlüğü. Bu başlık altında onun kitap bölümlendirmelerini ve odaklanılan kavramları sırasıyla takip etmek, onun düşüncesinin etrafıca anlaşılabilmesine katkı sağlayacaktır.

“Panorama” başlığı altında Özdenören, demokratik hayat tarzının beraberinde kaypaklığı getirdiğini belirtmiştir. Buradan anlaşılması gereken, demokratik düzenin kavramlarının veya anlamlarının sabit olmayan, kaygan bir zeminde bulunduğuudur. Günümüzde yaşadığımız anlam kargaşası, modern dönemin ürünü olan demokrasi ile, sonrasında da post modern düşünce ile daha da derinleşmiştir. Bu durum, kavramların sabitelerini yitirmesine, onların kolayca manipüle edilmesine sebep olmaktadır. Ayrıca yine bu durum siyaset ve toplum düzlemlerinde güven problemini gün yüzüne çıkarmaktadır. Demokrasinin beraberindeki kapitalist düzen ile insanlarda açlık korkusunun ortaya çıktığı, bu olgunun ise materyalistçe bir şartlanma dolduğu belirtilmiştir. Rızık kaygısının artması ve metalaşmanın neticesinde diğerkamılığın, karşılıksız yardımlaşmanın yerini bencillik ve faydacılık aldığı söylenebilmektedir (Özdenören, 2003, s. 18-19).

İslam'ın anlaşılabilmesi problemini dile getiren yazar, İslam'ın Batılı düşünce kalıpları dahilinde anlaşılabilmesini ısrarla ve önemle ileri sürer. Ona göre İslam ancak Müslümanca bir yaşayış ve düşünüş ile idrak edilebilir. O, çepeçevre kuşatıldığımız Batılı düşüncenin profan ve materyalist yanlarıyla İslam'ın en başta metafizik yanının anlaşılabilmesini söz konusu kitabında önemle belirtir (Özdenören, 2003, s. 24).

“Sağlıklı Düşünmeye Doğru” başlıklı bölümde ise Özdenören, temel mefhumlara farklı kavramlar ve aktörler zaviyesinden nasıl bakıldığını işler. Burada inanmanın diyalektiği, gerçek ve doğru kavramları arasındaki farklar, temel tercihin önemine yönelik vurgu, yabancı kelimelerle İslam'a nazar etmek gibi konular, İslam ile içinde bulunulan zaman/çağ arasında bir değerlendirme yapılarak, hangisi üzerinde konumlanıp bir diğerrinin inceleneceği meselesi veya tercihi üzerine mercek tutulmuştur.

“Müslümanın Nitelikleri” başlıklı bölümde Özdenören, günümüzde teori-pratik olarak adlandırdığımız kuram-eylem birliğinin gerekliliğine, mizaç faktörünün yaklaşımlar üzerindeki etkisine, Allah'ın rızasını elde etmenin nihai hedef olması gerekliliğine, hidayet elde etmede ve bağlanmaya yönelik yürütülecek yöntem, kötü bir dünyada iyi bir Müslüman olabilmenin imkanlarına, kul olarak kendimizi kavramanın ve bilgiyi elde etmenin yöntemlerine ve bilinçli olmanın ehemmiyetine değinmektedir.

Özdenören “İslam'ın Özgünlüğü” başlığı altında İslami altyapının temelinin iktisat değil hukuk olduğunu belirtmekte, İslam'ın diyalektik yapısına işaret

Yeni dünya düzeninin önemli parçalarından olan küreselleşme, Batı ekonomik ve kültürel hegemonyası altında dünyanın bütünleşmesini öngörürken İslam böyle bir bütünleşmeyi reddetmektedir. Özdenören, bu düşünceden hareketle bütün dünya ülkelerinin karşılıklı münasebetler kurarken kendi kültürel biricikliğini muhafaza etmesi gerektiğini söyler.

etmektedir. İslam'ın kültür, felsefe, bilim, mistisizm, riyazet, ruhçuluk ve maddecilik, gelenekçilik, akılcılık ve bunların insan ile irtibatı yazarca sorgulanıp çağımız insanının yanlış düşünüş ve davranışları irdelenmiştir.

Yazara göre Müslümanca düşünebilmenin bir gereği de İslam ahlakını benimseyip yaşamaktır. İyi emretmek, kötüyü nehyetmek ve düşünce-amel tutarlılığını sağlayabilmek amacıyla onun eserlerinde İslâm inancına ve belli ahlaki niteliklerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Zulme karşı durmak, cemi-yet bilinciyle hareket etmek, zekât vermek, faizden kaçınmak, inançta şüpheden uzak durmak, ölümü hatırlamak, ibadetlere özen göstermek, devlet yönetiminde ahlaklı olmak, dürüstlükten ve doğruluktan ödün vermemek, edep ve hayanın muhafazasında ihtimam göstermek bunlardan bazılarıdır. Bunlara karşın utanmazlık, açgözlülük, istihzai davranmak, haset etmek, nankörlük yapmak gibi davranışlar da ahlaki olarak tasvip edilmeyen eylemlerdir.

Özdenören, müslüman ahlakının modernizmin sorunları karşısında korunması gerektiği üzerinde önemle durur. Devlet yönetiminde, uluslararası ilişkilerde, tüketim pratiklerinde, içtimai yaşamda modernizmin bireycilik, sevgi eksikliği, kapitalizm, sekülerizm, israf ekonomisi gibi tezahürlerinin karşısında İslam ahlakının faziletlerine yönelik düşüncelere Özdenören'in fikrî ve edebî eserlerinden sıkça karşılaşmaktayız. O, Batı'dan gelen kavramların Müslüman toplumlarca olduğu gibi alınıp kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Bunun neticesinde ortaya çıkan buhrandan

kurtulabilmenin yolu Müslüman ahlakının ve beraberinde düşüncesinin ferdi ve içtimai olarak hayata geçirilmesi ile mümkün görülmektedir. Düşünür, vurguladığı "takva anlayışı" ile Allah'ın rızasını elde etme hedefinin, evrensel bütünlüğe zemin oluşturacak ahlaki düsturun diğer tüm ahlak anlayışlarından daha kapsamlı olduğunu ileri sürmektedir (Filiz, 2019, s. 106-107).

Kavramlar üzerindeki sisli havayı bertaraf etme girişimi

Rasim Özdenören Müslüman bireyin çağdaş dönemde karşılaştığı en ciddi problemlerden birinin de anlam krizi olduğunu belirtir. Düşünür, kaleme aldığı *Kafa Karıştıran Kelimeler* adlı eserlerde ve diğer deneme metinlerinde bu meselenin üzerinde önemle durmaktadır. Ona göre Batılaşma serüvenimizle beraber kavramlarımız anlam kaymalarına maruz kalmıştır. Bu durumun kafa karıştırıcı bir mahiyet arz ettiğini belirten Özdenören, bu kavramların niteliklerine değinerek yukarıda zikredilen eserinde onları İslami düşünce bağlamında ait oldukları anlam haritasına uygun okuyarak kullanmak gerekliliğini işler.

Özdenören, İslam dışı bir düşünce tarzı ile İslam'ın ona nispet edilerek anlaşılması ve yorumlanmasının bir saptırma ve yanılgı olduğunu belirtir. O, İslam'ın antiteziyle bir araya getirilerek oluşturabileceği yeni bir sentez arayışının İslam ile bağdaşmayan bir netice ortaya çıkaracağının altını çizer (Özdenören, 1994b, s. 70-71). İslam ile onun pratize edilmesiyle

ilgili yöneltilen eleştiriler karşısında Özdenören, İslami düşünüşün bir kafa lüksü olmadığı, yaşanabilir bir mahiyet arz ettiği, İslâm'ın hayata geçirilebilmesi ile nazariyede imkânsız görünen hususların, pratikte gerçekleştirilebileceği, bunun Kur'ani ve Nebevi örneklikte yaşanabileceğini belirtir. (Özdenören, 1994b, s. 76).

Ele alınan kelimeler üzerinde gerçekleştirilen tahlillerin bize, kitabın kapsamı dışında, düşünürün zihin pratiğinin benimsenmesi halinde bugün gündemimize giren kelimeleri de tahlil etme imkânını sunacağını düşünmekteyiz.

Bir tefessüh durumu: Yeni dünya düzeni

Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti adlı eserinde “Yeni Dünya Düzeni” kavramının 1990’da gerçekleşen Körfez Savaşı ile birlikte ortaya çıktığını savunan Özdenören, bu kavramla dünyanın artık tek kutuplu hale geldiği ve hegemon paradigmanın artık liberalizm olduğu iddialarının ortaya atıldığını belirtmektedir. Düşünür, Soğuk Savaş döneminin sadece 1950 yılından yumuşama (detente) dönemine kadarki süreçte yaşandığını, sonrasında Birleşik Devletler’in ve Batı Avrupa’nın küresel üstünlük kurduğunu, SSCB sosyalizminin günden güne güç kaybettiğini belirtmektedir. SSCB’nin dış yatırımlara ve gelişmiş teknolojiye yönelik ihtiyacı, yumuşama döneminde küresel kapitalizme kapı aralmasına sebep olmuştur (Özdenören, 2022, s. 102). Tehdidin renginin kıızıdan yeşile dönmesiyle birlikte Batı Avrupa ülkeleri ve Birleşik Devletler İslam’ı ontolojik bir tehdit unsuru olarak algılamışlardır. Bu konuda Ömer Çaha, *Açık Toplum Yazıları* adlı eserinde genel olarak Batı’nın, özel olarak da Birleşik Devletler’in İslam ülkeleriyle olan ilişkilerini fayda prensibi üzerine temellendirdiklerini belirtmektedir. Birleşik Devletler, şahsi çıkarlarına hizmet eden, hatta diktatörlükle yönetilen ülkelere ilişmezken, çıkarlarına ters düşen durum potansiyeli sergileyen ülkeleri insan hakları ve demokratikleşme gibi gerekçelerle baskı altına almaktadır. Bu bakımdan küresel modernizasyon, İslam ülkeleri tarafından samimi görülmemekte, Batılı devletlerinin çifte standart uyguladığı dış politikalarından ötürü benimsenmeye yaklaşılmamaktadır (Çaha, 2004, s. 61).

Yeni dünya düzeninin önemli unsurlarından olan küreselleşme, Batı ekonomik ve kültürel hegemonyası altında dünyanın bütünleşmesini öngörürken İslam

böyle bir bütünleşmeyi reddetmektedir. Özdenören, bütün dünya ülkelerinin karşılıklı münasebetler kurarken kendi kültürel biricikliğini muhafaza etmesi gerektiğini söyler. (Özdenören, 1997a, s. 9). Anlatılanların dışında, yaygın uluslararası ilişkilerle ilgili fikirler Özdenören’in *Çapraz İlişkiler* adlı eserinde ayrıntılı biçimde yer almaktadır (Özdenören, 1997a, s. 8).

Sonuç

Rasim Özdenören, günümüzde yaşanan sorunların tespitine edebî ve fikrî türlerde, farklı başlıklar altında katkılar sunmuş, “Ne yapılmalı?” sorusuna temellendirilmiş yanıtlar getirmeye çalışmıştır. Düşünür, bu yazıda da ele aldığımız gibi, Müslümanca nasıl düşünülebileceği, bu fikir çabasının hangi kavramlar çerçevesinde gerçekleştirilebileceği, Müslüman düşünüşünün beraberinde fikir-eylem uyumu gereğince nasıl Müslümanca yaşanabileceği, küresel gelişmelere yönelik anlamlandırma çabasının ve eylem halinin nasıl olması gerektiğine yönelik aydınlatıcı açıklamalarda bulunmuştur. Onun doğru düşünmeye ve yanlışlardan korunmaya dair önerilerinin ışığında İslami prensiplere uygun kavramlar geliştirmenin ve düşünce üretmenin, Müslümanca bir zihne sahip olmanın önemi, özellikle modernitenin dayatmaları karşısında artık kendisini iyice hissettirmektedir.

Kaynakça

- Akkoç, F. (2019). *Rasim Özdenören’in eserlerinde Müslüman ahlakı*. (Yüksek lisans tezi). Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslâmî Araştırmalar Enstitüsü, Ankara.
- Bulut, A. (2013). *Rasim Özdenören hakkında bir monografi çalışması*. (Doktora tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,
- Çaha, Ö. (2004). *Açık toplum yazıları*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Mantu, U. (2019). *Rasim Özdenören’in öykülerinde yabancılaşma*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdenören, R. (1997). *Çapraz ilişkiler* (3. Baskı), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (1994). *Kafa karıştıran kelimeler*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (1997). *Müslümanca düşünme üzerine denemeler*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (1994). *Müslümanca yaşamak*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2022). *Yeni dünya düzeninin sefaleti*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Platform Dergisi, Müslüman toplumların fikrî, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gündemine dair güncel ve özgün perspektifler sunmak amacıyla İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı TODAM bünyesinde yayımlanmaktadır.

Platform, Müslüman toplumlarda bulunan aktif ve etkili düşünce kuruluşları, düşünce kuruluşlarını, araştırma merkezlerini ve enstitüleri, üniversiteleri, siyasi, dinî ve toplumsal hareketleri hareketleri odağına alarak Müslüman dünyanın gündeminin takip ve tahlil edildiği bir platform olmayı hedefliyor. Müslüman dünyanın küresel meselelere sunduğu katkılar ve süregelen fikrî birikim Platform üzerinden Türkiye'ye ve dünyaya sunuluyor.

 platform.ilke.org.tr platform@ilke.org.tr   [@platform_ilke](https://www.instagram.com/platform_ilke)

İLKE
ilim kültür eğitim vakfı

todam
TOPLUMSAL DÜŞÜNCE VE ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Adres: Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/ İstanbul
Telefon: +90 216 532 63 70 E-posta: todam@ilke.org.tr Web: ilke.org.tr/todam